

Katip Çelebi'den Günümüze Türkiye'de Coğrafyanın Tarihi Serüveni

Osman Gümüşü

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat fakültesi, Coğrafya Bölümü, Çankırı
ogumucu@yahoo.com

Giriş

Türkiye'de, coğrafya tarihi konusunun ihmal edildiği ve bu tarz yapılan yayınlarda da, coğrafyanın gelişimi ile ilgili tasniflerin çok az olduğunu söyleyerek başlamak gereklidir. Bu konuda çalışan araştırmacılardan ilki, İ. H. Akyol olup yaptığı çalışmalarda; Türk coğrafyasını, farklı dönemlerin genellikle siyasal rejimlere göre ayırdığını ileri sürerek; mahiyet bakımından Türk coğrafyasını Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirleri olmak üzere üç dönemde tasnif etmiştir (Akyol, 1943a, 1943b, 1943c, Erinç, 1973: 3).

Bu konuya Akyol'dan sonra en fazla mesai ayıran müellif S. Erinç'tir. Erinç, Cumhuriyet'in ellinci yıldönümü münasebetiyle 1973 yılında hazırladığı "*Ellî Yılda Coğrafya*" isimli kitapçıkta, Türkiye'de coğrafya bilimi ve coğrafya öğretiminin geçirmiş olduğu evreleri dörde ayırmıştır (erinç, 1973: 4): 1-Modern Coğrafyadan öncesi (1915'den öncesi), 2-Modern coğrafyanın öncüleri ve ilk adımlar (1915-1933), 3-Türk Coğrafyasının kuruluşu ve teşkilatlanması (1933-1941), 4-Türk Coğrafyasının yükselişi (1942-1973).

TÜBA tarafından 1997'de basılan "*Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim, Sosyal Bilimler*" başlıklı çalışmaya yine S. Erinç tarafından hazırlanan beş sayfalık kısa makalede, tasnifte bir düzeltme yapıldığı hemen dikkati çeker. "Tahlili bir inceleme Türk Coğrafyasının son 70 yıldan fazlası Cumhuriyet döneminde olmak üzere, yüz yıla yakın bir süre içinde nitelik, bilimsel düzey, kadro, kurumlar, öğretim, araştırma ve yayın gibi bakımlardan birbirinden büyük farklarla ayrılan üç evreden geçtiğini ortaya koyar. Bunlar; 1-Çağdaş coğrafyaya yöneliş evresi (1915-1933), 2-Bilimsel Türk coğrafyasının kuruluş ve yükseliş evresi (1933-1982) ve son olarak, 3- YÖK düzeni ile başlayan son evre (1982'den sonrası) olarak adlandırılabilir (Erinç, 1997: 51). Görüldüğü gibi Erinç, daha önce ayrı bir dönem olarak tespit ettiği 1933-1941 dönemini uzatarak 1933-1982 şeklinde bir düzeltme yapmıştır.

Büyük oranda S. Erinç'in fikirlerine uymakla beraber, ondan küçük bir farkla ayrılan ve 1999 yılında Asaf Koçman tarafından yapılan tasnif şu şekildedir: 1- Modern coğrafya öncesi: 1915'den öncesi; 2- Modern coğrafyanın öncüleri ve ilk adımlar: 1915-1933; 3- Türk coğrafyasının kuruluş ve örgütlenmesi: 1933-1941; 4- Türk coğrafyasının yükselişi: 1942-1980; 5- Türk coğrafyasının yaygınlaşması ve nitelikte kayıplar: 1981'den beri (Koçman, 1999: 1-14).

Son olarak belirtmek istediğimiz tasnif ise İlhan Kayan'a aittir. Kayan tarafından 2000 yılında basılan bir makale bu konuya tahsis edilmiş ve yine S. Erinç ve A. Koçman'dan hareketle Türk coğrafyasının gelişimi tasnifinde referans alınan yıllar; 1915 öncesi, 1915-1933, 1933-1941, 1941-1981 ve 1981 sonrası olarak belirlenmiştir (Kayan, 2000: 7-22).

Aslına bakılırsa, Türk coğrafyasının kuruluşu ve gelişimini en doğru şekilde değerlendirmek, tarihsel dönemlendirmeden ziyade yapılan çalışmaların nitelik ve nicelikleri başta olmak üzere, tamamen bilimsel kriterler esas alınarak coğrafi eserlerin tahlil edilmesi ile mümkündür. Fakat hak verilmelidir ki böyle bir araştırma küçük bir makalede yapılamayacak kadar önemli ve uzun soluklu bir çalışmayı gerektirmektedir. Nitekim bu konuda aslında kapsamlı bir makale hacmindeki 62 sayfalık kitapçığında S. Erinç bile şu ifadeleri kullanmaktadır: "Türk coğrafyasının gelişme safhalarını incelerken, farklı dönemlerin siyasal tarihlere göre değil, fakat bizzat coğrafya bilimi ile ilgili görüşler, kavramlar, uygulanan metotlar, kullanılan araştırma malzemesi ve tekniği bakımından tespit edilecek farklılaşmalara dayanılarak ayrılması gerekir ve böyle bir metot, gelişmeyi bütün sebepleri ve temelleriyle daha iyi izlemek imkanını verir" (Erinç, 1973: 3).

Böyle bir gerçeğe rağmen, Türk coğrafyasının nasıl kurulduğu ve nasıl bir gelişim sürecinden geçerek bugünlere ulaştığını anlayabilmek adına, hem tarihi ve diğer nitel verileri hem de sadece yayın sayısını gösteren bibliyometrik verileri kullanarak elinizdeki çalışma

hazırlanmıştır. Şimdiye kadar yapılan Türk coğrafyasını tarihsel açıdan dönemlendirme denemelerinin tamamında, Osmanlı coğrafyasının asıl karakterini yansıtan ve ülkemizdeki coğrafyanın bugününü anlamamızı sağlayan 1915 yılından önceki, yüzyıllar süren dönem aynı kefeye konmuş ve hatta belki de yok sayılmıştır. Oysa Osmanlı coğrafyasını karakterize eden asıl eserler çok daha önceki tarihlere uzanmaktadır. Bu husus dikkate alınarak Türk coğrafya tarihi yeniden dönemlere ayrılırsa; Başlangıçtan Katip Çelebi'ye kadar olan birinci dönem (yani Klasik Osmanlı coğrafyası) ve Katip Çelebi'den başlayarak 1915 yılında sona eren dönemi de (Batılılaşma/modernleşme yolunda Osmanlı coğrafyası şeklinde) ikinci dönem olmak üzere genel hatlarıyla ikiye ayırmak doğru bir tespit olacaktır. Bu iki dönemin üzerine aslında Erinç tarafından yapılan ve Koçman'ın ikmal edip Kayan'ın takip ettiği yukarıdaki beş dönem yeniden değerlendirilip konu bir bütün olarak ele alınırsa, Türk coğrafya biliminin gelişim sürecinin toplam beş döneme ayrıldığını söylemek mümkündür (Gümüşçü-Balçoğulları, 2006: 106-109):

- 1- Klasik Osmanlı/Türk coğrafyası:** Başlangıcından Katip Çelebi'ye,
- 2- Batılılaşma/modernleşme yolunda Türk coğrafyası:** Katip Çelebi'den 1915'e,
- 3- Modern Türk coğrafyasının kuruluşu ve örgütlenmesi:** 1915-1940,
- 4- Türk coğrafyasının yükselişi:** 1941-1980.
- 5- Türk coğrafyasının yaygınlaşması ve yeni arayışlar:** 1981'den bugüne.

Türk coğrafyasının tarihi serüveninin kısaca verileceği bu yazıda, konumuz Katip Çelebi ile başlasa da daha öncesine de bir göz atılarak o dönemdeki coğrafya çalışmalarına ve bunların temel bazı özelliklerine bakılmasında fayda vardır. Çünkü ancak bu sayede Katip Çelebi ve sonrasındaki coğrafya çalışmaları daha iyi anlaşılacaktır.

1-Klasik Osmanlı/Türk coğrafyası

Başlangıcından Katip Çelebi'ye kadar olan klasik Osmanlı coğrafyası dönemine bu ismin verilmesi, Osmanlı'dan öncesinden bugüne ulaşan coğrafya eseri bulunmaması ile ilgilidir. Hatta bırakın Osmanlı öncesini, Osmanlı'nın ilk yüzyılına ait coğrafya eseri bile fazla değildir. Bu dönemde yazılan coğrafya eserlerine bakılırsa, çoğunlukla Klasik İslam coğrafya eserlerinin çevirisi ve ikmalinden ibaret olduğu görülebilir. Genellikle İslam coğrafya eserlerini çevirerek, ekler hazırlayan bu coğrafyacılar, doğu tarafında eserler hazırlamışlardır. Bu yıllarda batılı kaynaklardan faydalanan coğrafyacılar olduysa da, bir elin parmaklarını geçmeyen sayıda, yani istisnadan öteye geçmemiştir. Bahsedilen az sayıdaki müellifler, çoğunlukla denizci-haritacı-coğrafyacılar olup, işleri gereği batı ile sıkı temasları bulunan kişilerdi. Osmanlı coğrafya eserlerini Cevat İzgi, klasik geleneğe bağlı Osmanlı coğrafya eserleri (XV-XVIII. yüzyıllar) ile Klasik geleneğe bağlı olmayan Osmanlı coğrafya eserleri olmak üzere ikiye (İzgi, 1997: 275) ayırsa da, Osmanlı coğrafya bilminde, önceki dönemden asıl büyük kopuş, Katip Çelebi ile başlamaktadır.

Osmanlı eğitim müesseselerinin kurulması ve bilim ile ilgili faaliyetlerin teşekkülü ve gelişmesi, Osmanlı öncesi Selçuklu dönemi Anadolu şehirlerindeki eski ilim müesseselerinin yerleşik gelenekleri ile dönemin en mühim ilim ve kültür merkezleri sayılan Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen alimlerin sayesinde gerçekleşmiştir. Osmanlılar İslam dünyasının kültürel ve ilmi hayatına yeni bir dinamizm ve zenginlik katmışlardır. Böylece Osmanlılar sayesinde İslam bilim geleneği XVI. yüzyılda oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. İslam medeniyetinin eski merkezleri yanında Bursa, Edirne, İstanbul, Üsküp, Saraybosna gibi yeni kültür ve bilim merkezleri kurulmuştur. Bu dönemde oluşan kültürel ve ilmi miras bugün Türkiye'nin yanında birçok Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Balkan ülkesinin kültürel kimliğini ve ilmi mirasını oluşturmaktadır. Bu bilimsel gelişim sürecinde Osmanlılar, karşılaştıkları entelektüel ve pratik problemlerin çözümünü hep İslam kültür ve bilminde ararken, ihtiyaç duydukları bazı teknolojik gelişmeleri de Avrupa'dan almışlardır (İhsanoğlu, 1998: 223).

Osmanlı coğrafya bilim literatürü, diğer bilimlerde olduğu gibi İslam medeniyetinden miras kalmıştır. İslam coğrafyacıları, coğrafya ilminin hemen her şubesiyle ayrıntılı bir şekilde ilgilenmişler, bu alandaki çalışmalarını muhtelif ekollere ayrılacak bir

şekilde sürdürerek yüzyıllar içinde pek çok eser meydana getirmişlerdir. Osmanlıların coğrafya ile ilgili bilgilerinin ilk kaynağı Semerkand astronomi ve coğrafya ekolüdür. Burada ortaya çıkan klasik İslam astronomi ve coğrafya eserleri Osmanlı haritalarına yansımıştır (İhsanoğlu, 1998: 272). Başka bir ifade ile temelde mekan bilgisi olan coğrafya, Osmanlılara, matematik üzerinden ve Semerkand mektebinin tesiri ile astronomi ve heyet coğrafyası şeklinde girmeye başlamıştır. Bu mekteb Uluğ Bey, Bursalı Musa Kadızade, Ali Kuşçu, Sinan Paşa, Molla Lütfi ve Mirim Çelebi gibi bilim adamları vasıtasıyla, Osmanlı coğrafyacılığının teşekkülüne önemli katkılarda bulunmuştur (Ak, 2004: 163-164). XVIII. asırdan itibaren ise, Avrupa'da bilim ve sanayide meydana gelen hızlı gelişmeler neticesinde, Osmanlılar ve Avrupalılar arasındaki güç dengesi Osmanlıların aleyhine bozulmuştur. Bunun üzerine Osmanlılar, Batı biliminden selektif olarak bazı aktarmalar yapmaya başlamışlardır. Böylece zamanla bilimde ve eğitim kurumlarında, İslam geleneğinden Batı geleneğine doğru bir geçiş yaşanmıştır.

Osmanlı coğrafyasının başlıca özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Öncelikle, medreselerde coğrafya derslerinin olmayışının da etkisiyle, Osmanlıların telif ettikleri coğrafya eser sayısının diğer bilimlere göre daha az olduğu söylenmelidir. Gerçekten de, Osmanlı medrese mensuplarının coğrafya çalışmalarına katkıları tıp, matematik, astronomi veya bir başka bilimlere göre azdır (İhsanoğlu vdiğ. 2000: III-XXXI). Bu konuda E. İhsanoğlu ve diğerlerinin yaptığı Osmanlı coğrafya eserleri taramasında; 458 coğrafya eser müellifi ile -özellikle eser sayısının büyük kısmını teşkil eden XIX. yüzyıl sonları ile XX. başlarındaki eserlerin çoğunluğu ders kitabı olmak üzere- 1628 coğrafya eser adı tespit edilmiştir (İhsanoğlu vdiğ. 2000: III-V). Bu rakamlar -bazı gözden kaçmalar ve eksikliklere rağmen- ilk bakışta fazla gibi gelse de, sürenin uzunluğu ve diğer bilimlerdeki "eser sayıları" dikkate alındığında biraz düşük kalmaktadır.

İkinci olarak, Osmanlılarda bilimsel ve eğitsel amaçlardan ziyade pratik faydaları için coğrafya eseri telif edilmiştir ki, bu faydalardan ilki, Osmanlıların yapacakları fetihleri kolaylaştırmak ve fetihten sonra o toprakları iyi idare etmek için coğrafya eserlerinin hazırlanmasıdır. Gerçektende Osmanlıların ilk bir iki yüzyılı içinde çok hızlı ve çok geniş toprakları fethetmesi, hem karadan hem denizden - hem askeri hem de idari ve ekonomik açıdan fethedilen toprakların çok iyi bilinmesini gerektirmiş olmalıdır. Bu ise, diğer faaliyetler ve tedbirler bir yana yeni kazanılan toprakların coğrafya kitaplarının yazılması ile mümkün ve daha hızlı olmuştur. Anlaşıldığına göre Osmanlılarda ilmi gayeler için kitap yazmak diğer sebebe yani ameli/pratik ihtiyaçlara göre daha az önemli olmuştur. Hatta öyle ki yazılacak amaçla kitap yazarların dünyada bir beklentileri olmasa bile ahiretteki bazı beklentileri doğrultusunda kitaplar hazırladıkları görülmektedir. Ameli ihtiyaçlar için kitap yazımı, yazılan kitapların pratikte bir işe yaraması yanında, yazılan kitaptan bir başka fayda sağlamak amacını da gütmüş olmalıdır. Bunu ise, yazılan kitapların büyük bir kısmının devrin padişahı, vezirleri veya devlet büyüklerinin sevdikleri, hoşlandıkları konularda kitaplar yazarak onların teveccühünü kazanmak ve onlardan çeşitli hediyeler almak gayesiyle hazırlanıp takdim edilen kitaplardan anlamak mümkündür. Aşağıda görüleceği üzere, coğrafya kitapları da böyle hazırlanmış, daha ilk başlardan tutun da XIX. yüzyıla kadar bu türden ithaflar için eserler hazırlanmıştır.

Pratik faydaların ikincisi, müellifler yazdıkları eseri sultana, vezire veya ileri gelen devlet adamlarına takdim ederek, onların vereceği hediyeler, atamalar vb. faydalar için eser yazmışlardır. Dolayısıyla bilimsel sorumluluk duymadan, gelişmeleri takip etmeden, takdim edilecek kişiye göre kitap yazımı, coğrafyaya önemli katkılar getirmemiştir. Maddi faydalara ilave, manevi beklentileri olanlar da, yazdıkları kitabı okuyacakların hayır dualarını almak veya İslami düşüncede her şeyin bir zekatının bulunduğunu, bilimin zekatının da kitap yazmak olduğunu düşünerek eserler hazırlamışlardır.

Osmanlı coğrafya eserlerinin Dünya coğrafya literatürüne, bazı istisnalar olmakla birlikte, 'metodik açıdan' çok fazla katkı yapmadıkları söylenebilir. Çünkü öncelikle Osmanlılar XVII. yüzyıla kadar klasik İslam coğrafya eserlerinin, daha sonra da batılı coğrafya eserlerinin çevirisini yapmışlar, ama bunu yaparken kendi araştırma ve gözlemlerini ya düşük seviyelerde katmışlar ya da hiç katmamışlardır. Ayrıca, Osmanlı döneminde

coğrafya bilimine gerekli önem ve ilginin gösterilmediği, yapılan bilimsel tasnifler ve kütüphanelerdeki kataloglamadan anlaşılmaktadır. Nitekim, ilimlerin tasnifi ile ilgili eserlerde coğrafyanın yer almayışı, tasnif dışı kalışı, eski kütüphane fihristlerinde coğrafya kitaplarının müstakil bir konu başlığı altında verilecek yerde, tarih veya başka kitaplar arasında verilmesi araştırılması gereken ilginç bir noktadır.

Osmanlı medreselerinde coğrafya biliminin okutulmaması ve Osmanlı'da bilim adamı olmanın uzun ve meşakkatli bir yola ihtiyacı olması vb. nedenlerle yetişen bilim adamları arasında coğrafyacıların payı hep düşük kalmıştır. Gerçekten de Osmanlı medreselerinde coğrafya biliminin okutulmaması ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Medreselerde coğrafya dersi, '*Darülhilafeti'l-Aliyye Medresesi*'nin kuruluşuna kadar müfredat programında yer almamıştır. Coğrafya dersi ancak, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra '*Darülhilafeti'l Aliyye*' adıyla yeni baştan teşkilatlandırılan medreselerin müfredat programına girmiş fakat, tarih ve coğrafya gibi '*fünun-ı celile*'nin okutulabilmesi için 26 Eylül 1910 tarihinde Şeyhülislam'dan fetva alınmıştır. Buna göre, coğrafya bu medreselerde ancak 1915 yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır. Osmanlı döneminde resmi ders programında yer almayan coğrafya sahasında, medrese müntesiplerince bir takım eserler kaleme alındığı gibi, bazı eserler de onlar tarafından tercüme, istinsah ve mütalaa edilmiştir. Başka bir ifade ile Osmanlı coğrafya literatürünü oluşturan bazı kitaplar ilmiye mensuplarının imzasını taşımaktadır (Izgi, 1997: 231-249).

Osmanlı bilimi ve eğitimi, Osmanlı coğrafyası için yaptığımız tasnife uygun gelecek bir şekilde ilki '*İslam geleneği*' (klasik dönem), ikincisi '*Batı geleneği*' (modernleşme dönemi) olmak üzere iki başlık altında incelenmelidir. Geçiş döneminde iki geleneği birbirinden kesin çizgiler ile ayırmak kolay olmamakla beraber, Batı bilimi ile temaslar ve Avrupa dillerinden aktarmalar arttıkça iki dönemin ayrılması daha belirgin hale gelmiştir (İhsanoğlu, 1998: 223-224). Başka bir ifade ile, Osmanlılar zamanında hazırlanan coğrafya eserlerine bakıldığında, XIX. yüzyıla kadar biri medreseden yetişen alimlerin temsil ettiği "*İslam/doğu tarzı coğrafya ekolü*", diğeri denizcilerin ve medrese çevresi dışında olan kişilerin temsil ettiği "*batılı coğrafya ekolü*" olmak üzere iki farklı ekol ayırt edilmektedir (İhsanoğlu vd.ğ. 2000: XXXV-XXXVI).

Fatih Sultan Mehmed'in, eski medeniyetlere ve Hıristiyan kültürüne ait bir çok coğrafi eseri Arapça'ya tercüme ettirmesi ile olan gelişmeler ki, özellikle Batlamyus'un coğrafya kitabı ve dünya haritasının çevrilmesi (bu çeviriyi 1475 yılında ölen Trabzonlu Amirutzes ile oğlu Mehmed yapmıştır) bu bağlamda sayılmalıdır (Adivar, 1970: 28-30). (Kaldı ki Fatih'in bu şekilde bir eseri çevirtirmesi, Osmanlı devlet politikası olarak da yorumlanabilir. Çünkü daha önce hüküm süren ve aynı Osmanlı sultanı Fatih gibi '*cihan hakimiyeti*'ni düşünen İran, Abbasi ve Sani hükümdarları da Dünya haritası yaptırmışlardır) (Kramers-Akyol, 1977: 206). Böylece bu eser ile Helenistik bilim mirasının etkileri de Osmanlı coğrafyasına kazandırılmıştır. Batılı haritaçıların takip edilmesiyle, İbrahim Katibi (1413 yılında sağ) ve Mürsiyeli İbrahim'in (1461 yılında sağ) yaptıkları haritalar, batıdaki konu ile ilgili yeniliklerin Osmanlılara geçtiğini göstermektedir ki bilindiği üzere daha sonra Piri Reis'in (1470?-1554) yaptığı dünya haritaları ve *Kıtab-ı Bahriye* adlı çalışmaları ile batı bilim dünyasının yakından takip edildiği ve hatta üzerine çıkıldığı genellikle kabul edilir. Yine Emir Mehmed tarafından yazılan '*Tarih-i Hind-i Garbi*' gibi eserlerin olması, bu dönemde az da olsa medrese müderrislerinin batılı eserleri takip ettiğini göstermektedir.

Bunun gibi örnekler yanında hazırlanan diğer coğrafi eserler, çoğunlukla Klasik İslam coğrafyacılarının eserlerinin tercümesi ve bunlara '*zeyl/şerh*'ler yazmak şeklindedir. İlk zamanlarda fazlaca coğrafi eser görülmemesine rağmen, yapılan fetihlerle Osmanlı'nın hızla genişlemesi, coğrafi ufku da genişletmiştir. Bu genişlemenin de etkisiyle batılı eserler yanında uzak memleketler hakkında yazılan ve döneminde oldukça ilgi gören '*acaip ve garai*'ten bahseden Arapça, Farsça eserlerin tercümeleri yapılmıştır. Hem doğu hem batılı eserleri takip eden müelliflere rağmen Mehmed Aşıkî/Ömer bin Bayezid bin Aşık'ın 1597 yılında telif ettiği ve batıya sırtını dönerek tamamen İslam-şark eserlerinden faydalanarak hazırladığı '*Menazirü'l-Avalim*' gibi ayrıntılı ve mükemmel eserler de mevcuttur. Osmanlı coğrafyacılarının XVI. yüzyıl sonlarına kadar telif ettikleri adı geçen bu coğrafya eserleri ilk

akla gelenler arasında olup araştırmalar arttıka, bilinen diğer eserlerden başka yeni eserlerin de bulunması muhtemeldir.

2-Batılılaşma/modernleşme yolunda Türk coğrafyası

Katip Çelebi ile başlayan bu dönem, 1915 yılında, İstanbul Darülfünun'unda Cođrafya Darülmecisi/bölümünün kurulması ile sona ermiştir. Coğrafyanın bir türlü kurumsallaşmadığı bu dönemde, eski usul coğrafya kitabı yazmanın yetersiz olduğunun anlaşılması ve dolayısıyla batılı eserlerden faydalanma yolunu ačan Katip Çelebi, önemli bir referans ve başlangıç noktasıdır. Katip Çelebi'den sonra da birçok coğrafyacı aynı yolu izlemişse de, bütün iyi gelişmelere rağmen, batılı eserlerden faydalanma işinde yeterince başarılı olunamamıştır. Bařta eğitim, ekonomik, siyasi vb. gibi birçok nedene bağlı olarak, batıdan faydalanırken çevirinin ötesine geçilememiş (ne yazık ki, çeviriler de çoğunlukla temel ve metodik eserler değil, bölgesel coğrafya kitaplarıdır), modernleşme yoluna girildiyse de, bu yolda alınan mesafe oldukça kısa kalmıştır. Burada, Tanzimat'tan sonra yapılan yenilikler içerisinde ortaöğretim okulları ile bazı yükseköğretim okullarında (mühendishaneler) verilmeye başlanan coğrafya derslerini hatırlatmakta fayda vardır. Gerçekten de bu okullarda, coğrafya dersleri verilmeye başlanmıştır ve bu derslerdeki ihtiyacı karşılamak için birçok ders kitabı hazırlanmıştır. Bu sayede, öğretim müfredatına yavaş yavaş yerleşmeye başlayan coğrafyada bazı gelişmeler olduysa da, asıl değişme ve gelişmeler 1915 yılından sonra gerçekleşmiştir.

XVII. yüzyıl ve sonrasına bakmak için, Osmanlı coğrafyasının durumunu anlamak adına burada Batı'daki gelişmeleri görmek ve ana hatlarıyla da olsa Avrupa'daki değişim ve dönüşümü incelemekte fayda vardır. Zira Osmanlı coğrafyacıları özellikle XVII. yüzyıldan itibaren artık yönlerini büyük çoğunlukla batıya çevireceklerdir. Dolayısıyla batıda olup biteni anlamadan, Osmanlı coğrafyacılığının girdiği değişim sürecini anlamak pek mümkün değildir. XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı coğrafya alemi bu güzergahta yoluna devam ederken, Batıda Rönesans ve Reform'un etkisi ile diğer bütün bilimlerde olduğu gibi, coğrafyada da büyük gelişmeler ve dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Rönesans, meçhul alemlerin keşfedildiği büyük seyahatler ile bütün bilgilere yeni temeller veren muazzam ilmi keşifler devridir. Gerçekten de bu devirde coğrafi ufku, haritacılığın ve coğrafyanın da yardımcı olan tabii ilimlerin gelişmesi, coğrafya yeni bir ivme ve çehreye kavuşmuştur (De Martonne, 1942: 9-14).

Avrupa'daki Rönesans ve '*Keşifler Çağı*' olarak bilinen kültürel yeniden uyanışla birlikte, Avrupa coğrafi bilginin merkezi haline gelmişti (Özgüç-Tümertekin, 2000: 50). Ortaçağ'ın son asırlarında Batı aleminde coğrafya ilminin tekrar canlanması coğrafi keşifler ve Rönesans'ın da içinde olduğu bazı temel faktörlere bağlı olarak gelişmiştir ki, bu sayede coğrafya büyük bir sıçrama yapabilmıştır. Böylece XV-XVI. yüzyıllarda önemli bir gelişme ve genişleme devresi yaşayan coğrafya, 'modern coğrafya'nın kurulduğu, sonraki '*Aydınlanma Çağı*' adı verilen XVIII. yüzyıla oldukça iyi bir hazırlık yapmıştır. Avrupa'da coğrafyanın bilimsel kimlik kazanmasında, diğerleri arasında özellikle Alexander von Humboldt ile Carl Ritter çok önemli bir yere sahiptir. Her ikisi de hazırladıkları eserlerin coğrafya bilimine katkıları ve sonraki eserleri etkilemeleri ile '*çağdaş coğrafyanın kurucuları*' olarak kabul edilmektedirler (Özgüç-Tümertekin, 2000: 110-128). Bu dönemde batıda coğrafya adına ilk ve en önemli yenilikleri yapan XVII. yüzyıl alimi '*Geographia Generalis*' isimli eserin yazarı Bernhard Varenius'tur (1622-1650). Varenius'tan sonra zikredilecek kişiler arasında, '*Physische Geographie*' yazarı Immanuel Kant (1724-1804) ile bütün Dünya'da modern coğrafyanın kurucuları sayılan ve coğrafyaya bilimsel kimlik kazandıran Alexander von Humboldt (1766-1859) ile Carl Ritter (1779-1859) bulunmaktadır. Coğrafya, beşeri coğrafya konusundaki atılımını 1882'de Ratzel'in '*Antropogeographie*'yi yayınlamasıyla yapmış ve bunu 1897'de '*Politik Coğrafya*' kitabını yayınlaması izlemiştir. 1887'de Oxford coğrafya kürsüsüne atanan H. Mackinder jeopolitiği geliştirmiş, yüzyılın sonunda ise Paul Vidal de la Blache '*yaşama biçimi*' kavramıyla yeni bir bölgesel sentez yöntemi geliştirmiştir (Tekeli-İlkin, 1993: 139-140).

XIX. yüzyılın ilk otuz yılında tüm Avrupa'daki entelektüel faaliyetlerle meydana gelen bilgi birikiminin, çok çeşitli akademik toplulukların kurulmasına yol açarak yüzyılın son çeyreğinde sayılarının çok artması, coğrafya bölümlerinin açılması ve coğrafya dergilerinin sayılarının çoğalmalarını sağlamış, böylece coğrafya iyice kök salarak uzmanlaşmaya ve kurumsallaşmaya başlamıştır (Özgüç-Tümertekin, 2000: 129-130). Bu yapı içerisinde coğrafyanın bazı inceleme alanlarında yaşanan -haritacılığın devlet ve ordu tekeline girmesindeki gibi- gelişmeler coğrafyanın bazı alt dallarının ayrı bir bilim haline gelmesine yol açmıştır. Ancak bu tür kopmalar yanında, coğrafya disiplinine yeni eklenen tarihi coğrafya gibi örnekler de olmuştur.

XVII. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun her yönden içine düştüğü gerileme ve zayıflama, sadece coğrafyayı değil bütün bilim hayatını etkilemiş, neticede hızla gelişen Avrupa'nın etkisi altına girilmiştir. XIX. yüzyılda Osmanlı, özellikle askeri alanda olmak kaydıyla, batılı devletlerin seviyesine çıkmak amacıyla, daha önceki dönemlerde de uygulanan eser çevrilmesi hususu, Katip Çelebi'den itibaren daha ileri götürülerek '*batılı eserlerin çevirisi*'ne hız verilmiştir. Ayrıca, '*batı tarzında yeni öğretim kurumlarının açılması; yurt dışına öğrenim görmeleri için öğrenciler göndermek; yabancı bilim adamlarının Türkiye'ye davet edilmesi ve sonuncusu da, Robert Koleji gibi yabancı okulların Türkiye'de kurulmasına izin vermek*' gibi uygulamalar ile batıdan bilgi transferi yapılmaya çalışılmıştır (Gümüşçü-Balçoğulları, 2006: 90-99).

XVII. yüzyıl, Osmanlılarda coğrafyanın şark tesirinden kurtulup özellikle daha sonraki tarihlerde artık her açıdan yönünü çevireceği batının tesiri altına girmeye başlaması ile geçmişten ayrılır. Coğrafyada Avrupa'nın kati olarak bize etkisi XVII. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle Katip Çelebi ile başlamış ve batılı kaynaklardan faydalanma veya onları çevirme faaliyetleri XVII. yüzyıl ortalarından itibaren giderek hızlanıp yaygınlaşmıştır. Gerçekten de Katip Çelebi (1609-1657), sadece Türk coğrafya tarihinde değil, Türk batılılaşma tarihinde de oldukça önemli yer işgal eden bir müelliftir. Katip Çelebi, coğrafya yanında başka bilimlerle de ilgilenmiş ve içlerinde en meşhurları '*Kesfüz-zünun ve Cihannüma*' olmak üzere 21 eser vücuda getirmiş çok yönlü bir alimdir. Osmanlı bilimi ve bu arada coğrafyanın batıya göre geriliğini anladıktan sonra Türkçe ve Arapça eserlerdeki eksikleri tamamlamak için batı kaynaklarından geniş oranda faydalanmayı belki de ilk olarak düşünen müelliftir (Gökyay, 1991: 130).

Katip Çelebi (batıda bilinen adı Hacı Kalfa), Cihannüma'yı hazırlarken doğulu kaynaklar yanında, A. Ortelius'un '*Atlas Major*'undan ve G. Mercator-L. Hondius'un '*Atlas Minor*'undan başka, Ph. Cluverius'un '*Intruductio Geographica Tam Vetera Quam Nova*'sından Kalaberyalı Lorenz'in '*Fabrica Mundi*' isimli batılı eserlerden de faydalanmıştır (Gökyay, 1991: 64). Dolayısıyla Cihannüma, Ortaçağ şark bağlılığının darlığından kurtulup Avrupa milletleriyle geniş kültür birliği içine girmeyi hedefleyen çalışmaların bir sembolü, bir temayülün ifadesi olmuştur (Gökyay, 1991: 61). Bütün bu üstünlüklerine rağmen Cihannüma, 'bölgesel coğrafya konusunda bir anlamda çağının eseri olarak görülebilirse de, sistematik coğrafya açısından geri kalmıştır' (Tekeli-İlkin, 1993: 51). Çünkü eser zaten büyük oranda batılı kaynaklardan hazırlandığından, böyle bir geriliğin olması doğaldır. Yukarıda da belirtildiği üzere, Katip Çelebi'den önce de batılı kaynaklardan faydalanan coğrafyacı ve haritacılar vardı. Fakat Çelebi ile başlayan farklı dönem, -öncekilerden farklı olarak- batılı coğrafya eserlerinin üstünlüğünü kabul ederek geniş oranlarda onlardan faydalanmak şeklinde olmuştur.

Bir ansiklopedi gibi pek çok konuda bilgi veren, sistematik bir coğrafya eseri olmasa da bu devirde özel bir yeri olan Evliya Çelebi'nin (1611-1684) '*Seyahatname*' adlı eseri burada ayrıca belirtilmelidir. Yaklaşık olarak 44 yıl süren seyahati sırasında, yalnız Osmanlı topraklarının tamamını değil, Doğu'nun ve Batı'nın birçok ülkesini de gezen Evliya Çelebi, 10 ciltlik ünlü eserinde, gidip gördüğü -hatta görmediği- yerlerin tarih ve coğrafyası, idari ve iktisadi durumu, insanları ve gelenekleri hakkında bazen biraz abartılı da olsa çok geniş bilgiler vermiştir (Ak, 2004: 174). Bu kadar renkli ve zengin bir seyahatname yazan Evliya Çelebi hakkında yapılan son araştırmalar, onun seyahat ile harita ilişkisinin bilincine

varmış olduğunu, çizim konusuna da eğilerek haritalar çizdiğini ortaya çıkarmıştır ki, Nil ile Fırat ve Dicle nehirlerinin haritaları bu gerçeği göstermiştir (Tezcan, 2011: 58-63; Kurşun, 2012).

XVII. yüzyılın en önemli coğrafyacılarından biri Ebubekir b. Behram ed-Dimeşki (ö. 1691) ve eseri, Janszoon Blaeu'nun Latince '*Atlas Major*'undan tercüme ettiği, '*Nusretü'l-İslam ve'l-Sürur fi Tahriri Atlas Mayor*'dur. Çeşitli eserleri bulunan müellif daha çok, kısaca '*Atlas Mayor*' adıyla bilinen 11 ciltlik Latince eserin mütercimi olarak bilinir. Daha önceki tercüme denemelerinin başarısız olması üzerine bu görev Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın tavsiyesiyle 1675 yılında Ebubekir Efendi'ye verilmiş ve mütercim, on yıl zarfında '*Nusret'l-İslam ve's-sürur fi Tahrir-i Atlas Mayor*' adıyla ve 6 cilt olarak tamamladığı eserini padişaha sunmuştur (1685). Haritalarla da desteklenen eserde yer yer tercüme dışına çıkılarak Osmanlı toprakları ve diğer İslam ülkeleri hakkında da bilgi verildiği görülür. Ebubekir Efendi, daha sonra, bu eserini '*İhtisar-i Tahrir-i Atlas Mayor*' adıyla iki cilt halinde kısaltmıştır. '*Cihannüma*'ya ilaveleri yanında, ona bir de zeyl yazdığı bilinen müellif, Osmanlı coğrafya literatürünün Arapça olarak kaleme alınan nadir eserlerinden biri olan '*Risale fi'l-coğrafya*' adlı eserin de yazarıdır (Ak, 2004: 175).

Bu dönemde Katip Çelebi kadar olmasa da benzer bir etki yapan İbrahim Müteferrika'nın (ö. 1747) matbaacılıktan dolayı diğer ilimlere de yaptığı katkılardan bahsetmek konumuz dışındadır. Sadece batıdan bire bir çeviriler yapmak şekliyle değil, artık düşünce yapısıyla beraber birçok yönden değişimin olması gerektiği savunulan bu dönemin en önemli coğrafyacısı Müteferrika'dır. Yaptıkları ile '*el-Coğrafi*' lakabını alan İbrahim Müteferrika, daha Osmanlı'da ilk matbaayı kurmadan evvel 1718 yılında harita basmak amacıyla gerekli izni almış ve çeviri yolu ile hazırladığı bazı haritaları basmıştır. Marmara Denizi, Karadeniz, İran, Mısır haritaları bu şekilde ilk basmalarıdır. İbrahim Müteferrika'nın 1732 yılında matbaasında bastığı bir kitap olan '*Usulü'l Hikem fi Nizami'l-Ümem/Milletlerin Düzeni Hakkındaki Bilgelik Kaideleri*' isimli eserinde, kitabının 2. babını tamamen coğrafyaya ayırarak, konuya verdiği önemi göstermiştir.

Müteferrika'nın şöhret kazanmasında önemli basamaklardan biri, Katip Çelebi'nin '*Cihannüma*'sını kendi harita ve bilgilerini de ekleyerek 3 Temmuz 1732 tarihinde basmasıdır (Gökyay, 1991. 66). Bastığı haritaların adedi hakkında kesin bir rakam verilemeyen İbrahim Müteferrika'nın bu baskılarında hangi kaynaklardan faydalanmış olabileceği az çok bilinmektedir. O, yaptığı çalışmalarda başlıca; Mercator-Ortelius-Hondius'un çalışmaları, J. B. Homan'ın '*Neur Atlas*'ı (1712), N. Sanson'un '*Atlas Nouveau*'sı (1689) ve kendisinin tercüme ettiği A. Cellarius'un '*Atlas Coelestis*' (1708) adlı eserinden faydalanmıştır. Görüldüğü üzere İ. Müteferrika, Osmanlı coğrafya ve haritacılığının gelişmesine büyük katkı sağlamış, devrinin en yeni eserlerini çevirerek dönemindeki gelişmeleri yakından takip eden bir müellif olduğunu göstermiştir.

XVIII. yüzyılda eski İslam coğrafya eserlerinin tercüme faaliyetleri devam eder ve mesela Bedreddin el-Ayni'nin '*İkdü'l-Cüman*' adlı kitabı 1725 yılında Abdülatif Razi tarafından Türkçe'ye çevrilirken, bu faaliyete paralel olarak artık gözler batıya çevrilmiş ve III. Ahmed zamanında (1703-1730) Avrupa'dan getirilen eserlerin tercümeleri yapılmıştır (Ak, 1993: 63). Böylece, XVII. yüzyılda hafif bir surette görülen batı tesiri XVIII. yüzyılın ilk otuz senesinde moda kisvesi altında Damat İbrahim Paşa döneminde oldukça şiddet kazanmıştır. Vaktiyle eski Türk coğrafyacıları nasıl Ortaçağ İslam coğrafyacılarının eserlerini Türkçe'ye çevirmişler ve bunlardan istifade etmişlerse, bu dönemde de Avrupa eserlerinin tercümesi coğrafya biliminin istikameti olmuştur. Şüphesiz bu gelişmede, Katip Çelebi'nin '*Cihannüma*'sı ve Ebubekir Dimeşki'nin atlas tercümesinin coğrafyaya karşı büyük bir ilginin uyanmasına neden olması ile batıdan faydalanılarak telif edilen eserlerin büyük bir katkısı vardır (Akyol, 1940: 523-524).

Gerçekten de, Sultan IV. Mehmed'in emri ile Ebubekir Dimeşki, Janszoon Blaeu'nun Latince '*Atlas Major*'u, '*Nusret-el İslam vel Sürur*' (1675) adı ile çevirmesi, Kayserili Petros Baronian (1738'de sağ), 1733 yılında J. Robbs'un '*La Methode Pour Apprendre Facilment la Geographie*' adlı eserini '*Cem-nüma fi Fann al Coğrafya*' adı ile çevirmesinde Cihannüma'nın uyandırdığı ilgi etkili olmuştur. Bu eserde o zamana kadar

Türkçe'ye geçmemiş modern riyazi coğrafya, fiziki coğrafya ve deniz coğrafyası ile ilgili bilgiler yer alır (İhsanoğlu ve diğ. 2000: XLI). Belki de uzun bir aradan sonra 'coğrafya' adı burada ilk defa kullanılmış ve kendisinden sonraki eserlerde tekrar edilerek yaygınlaşmıştır. Mesela, Osman b. Abdülmennan (ö. 1786 civarı), B. Varenius (1600-1651)'in Almanca '*Geographia Generalis in Qua Affectiones Generalles Telluris Explicatur*' adlı eserini 1749-1751 arasında '*Tercümetü Kitab-ı Coğrafya*' adı ile Türkçe'ye çevirmiştir. Ahmed Resmi Efendi (ö. 1783) '*Coğrafya-yı Cedide*' adlı eserini sefaretnamelerden ve coğrafya kitaplarından derleme yolu ile hazırlamıştır (İhsanoğlu ve diğ. 2000: 154-157).

Batıdan yapılan bu tercüme yoluyla bilgi transferlerinde, coğrafya tarihi ve Türk bilim tarihi bakımından dikkati çeken bir husus var ki bu, doğudan ve batıdan yapılan tercüme eserlerin - istisnalar hariç - hemen hepsinin bizzat Sultan, Sadrazam veya diğer ileri gelen ve idarecilerin istekleri üzerine yapılmış olmasıdır. Gerçekten de, genel anlamda bilime ve coğrafyaya bakış açısını yansıtan bu nokta, muhtemelen tercüme yapanların kendi istekleri dışında doğrudan görevlendirme ile yapılmıştır. Bu nedenle bilimsel ortam oluşmadan, başkalarının verdiği siparişlerle yapılan bu çalışmalar gerçek anlamda bilimsel bir araştırma sayılamazlar. Dolayısıyla bu tarzda hazırlanan tercüme, sonraki coğrafya eserlerinin niteliğini de etkilemiş olsa gerektir. Nitekim, Avrupa'da yeni bilimsel gelişmeleri XVIII. yüzyılın ikinci yarısında coğrafyaya taşıyan baba-oğul Forsterler ve Humboldt-Ritter'in çalışmaları Osmanlılara yansımayaacaktır (Tekeli-İlkin, 1993: 51). Çünkü, sonraki dönemlerde de dahil olmak üzere tercüme edilen eserlere bakılırsa, ne yazık ki Varenius dışında batı coğrafya tarihinde önemli olan diğer eserlerin hiçbirisi yoktur. En azından modern coğrafyanın kurucusu Humboldt, Ritter ve Ratzel gibi coğrafyacıların eserlerinin çevrilmemesi bile çok büyük bir eksiklik olarak göze çarpar.¹ Belki de bu husus, Türkiye'ye modern coğrafyanın girmesinin gecikmesi ve bugünkü seviyenin de geride kalmasının en önemli sebeplerinden biri sayılabilir.

Zaten Osmanlı'da yapılan yenilikler ve bilimsel düşünceler daha çok üstten geldiği tabanda karşılık bulamadığı için, yukarıda bahsedilen durumun genel manzaraya da uygun olduğu görülür. Osmanlı İmparatorluğu'na giren yeni teknoloji, bilim ve düşüncelerin girişi daha çok araçsal olmuştur. Başka bir deyişle karşılaşılan sorunları çözmeye dönüktür. Sisteme yeni bilgilerin girişi sorunları çözmeye yardımcı olabildiği ölçüde hızlı olmuş ve sistem içinde yeniden üretilmeye başlamıştır (Tekeli-İlkin, 1993: 142). Coğrafya biliminde de aynı durum geçerli olup, batıdan alınan yenilikler, toplumsal sorunları çözdüğü ölçüde -yani oldukça az oranda- aktarılmıştır.

Osmanlı'nın gerileme döneminde içinde bulunduğu askeri ve siyasi sorunlar, coğrafyada yenileşme adımları atılmasında çok etkili olmuştur. Akdeniz'e giren Rus donanmasının Çeşme'de Osmanlı donanmasını yakmış olması yeni ve zamanın tekniğine göre donatılmış bir donanmanın ve bu gemileri yönetecek coğrafya ve hendese (matematik) bilir subayların yetiştirilmesini gündeme getirmiştir. Bunun ilk örneklerini askeri teknik eğitim sahasında kurulan müesseseler oluşturmuştur. Öncelikle askeri okullardan Hendesehane'nin kurulması (1775), Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (1784), Mühendishane-i Berr-i Hümayun (1795), Tıbbiye (1806), ve sivil okullardan da Telgraf mektebi (1860), Sanayi mektebi (1868), Mülkiye Mühendis mektebi (1875) gibi okulların açılışı sağlanmıştır (İhsanoğlu, 1998: 278 vd). Böyle bir süreç içinde açılan batı tarzı bu yeni okullar, Osmanlıda eğitim ve bilim sahasında daha önce örneği olmayan çok önemli adımlardır. Fransızca eğitime önem veren, batılı kaynaklar bakımından zengin kütüphaneleri olan, yeni dersler ve modern bir eğitim sistemi ile bu kurumlarda, diğer bilimlerde olduğu gibi coğrafya sahasında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Böylece, XVIII. yüzyılın sonunda Osmanlı, batının bilimsel gelişmelerini bilen kişilerin yetişmesini, artık kişilerin ilgisine bırakmıyor, mühendishaneleri kurarak kurumsallaşmanın temellerini atıyordu (Tekeli-İlkin, 1993: 29-45).

¹ Bu konuda çok gecikmeli de olsa M. Niyazi Erenbilge'nin Humboldt hakkında yaptığı şu çalışma istisnadır: M. N. Erenbilge. 1932. Alexander von Humboldt'ın Hayat ve Asarı. Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul.

Böylece Osmanlılar, XVI. yüzyıldan sonra Avrupa'da hızla gelişen teknolojiden ve özellikle askeri sahalardaki ilerlemelerden etkilenmeleri sonucunda, yeni bilim ve teknolojiyi öğretecek yeni eğitim müesseseleri kurma yoluna gitmişlerdir. Osmanlı klasik eğitim kurumlarına hiç dokunmadan kurulan bu müesseseler imparatorlukta yeni bir bilim ve eğitim anlayışının doğuşunu hazırlamıştır. Bu okullar arasında, Osmanlı'nın 'Avrupa'dan modern bilimi transfer etmek' için giriştiği en önemli kurumlardan birinin, 'darülfünun'unun özellikle belirtilmesi gereklidir. Kuruluş çalışmaları 1846 yılına kadar götürülebilen İstanbul Darülfünun'u, Osmanlı döneminin ve 1933 yılına kadar da Cumhuriyet döneminin tek üniversitesi olarak faaliyet göstermiştir. Kuruluş düşüncesi 1846 yılında ortaya çıkmakla beraber, çeşitli nedenlerle faaliyeti kesintiye uğramış ve 1900 yılında açılan Darülfünun-ı Şahane ile darülfünun eğitimi süreklilik kazanmış ve varlığını 1933'teki reforma kadar sürdürmüştür.

Osmanlılar XX. yüzyıla modern manada bir üniversite kurarak girmişlerdir. 1880-1881'de Darülfünun-ı Sultani'nin kapanmasından sonra, 1900 yılında ortaya çıkan bu sonuncu ve başarılı teşebbüs, Darülfünun-ı Şahane adıyla anılacaktır. Dolayısıyla bu tarih İstanbul Üniversitesi'nin gerçek kuruluş tarihidir (Dölen, 2009: 268). II. Meşrutiyet'ten sonra kurumun adı 'Darülfünun-ı Osmani' olarak değiştirilmiş ve 1912 yılında radikal bir değişikliklikle, beş fakülteli bir eğitim kurumu haline getirilmiştir (İshakoğlu-Kadioğlu, 2004: 471-472). Beş fakülteden biri Edebiyat fakültesi adını alırken, 1915 yılında başlanan uygulamada burada yer alan bölümlerden biri de "Coğrafya Darülmesai" adı ile kurulan coğrafya olmuştur. Bu sayede, ülkemizde coğrafyanın kurumsallaşarak bilimsel camiadaki yerini alması İstanbul Darülfünun'da coğrafya bölümünün açılışı (1915) ile gerçekleşmiştir. Türk coğrafyası, bu gelişim ile artık kendinden sonraki coğrafyacı nesilleri yetiştirerek geleceğini garantiye almış ve mesaisinin tamamını bu bilime ayıran kimseler sayesinde eskiye oranla kıyaslanamayacak kadar hızlı gelişme kaydetmeye başlamıştır.

Osmanlılarda Avrupa'ya tahsile talebe gönderilmesi uygulaması II. Mahmud zamanında başlamıştır. İlk olarak 1830 yılında Serasker Hüseyin Paşa'nın himayesinde, Saray'da 'Daire-i Seniyye'de tahsil görmekte olan Hüseyin, Ahmed, Abdüllatif ve Edhem Efendi adlarındaki dört talebe, masrafların devlet tarafından karşılanmak üzere Fransa'ya tahsile gönderilmiştir. İlk gönderilen talebelerin dördü de askeri sahalarda tahsil görmüştür. 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar tamamı askeri mekteplerden ve mühendishanelerden seçilen 36 kişi, Londra, Paris ve Viyana gibi şehirlere Avrupa teknolojisini öğrenmek, döndükten sonra da askeri fabrika, ağır sanayi tesisleri ile teknoloji üreten Tophane, Baruthane, Tüfenkhane, Fişenkhaneye ve Dökümhane gibi imalathanelerde görevlendirilmek üzere gönderilmişlerdir. Bu talebeler arasında, yeni açılmış olan Mekteb-i Harbiye'ye uzman hoca olarak yerleştirilmesi düşünülenler de yer almıştır (İhsanoğlu, 1998: 295).

Tanzimat'tan sonra Avrupa'ya gönderilenler arasında sivil sahalarda tahsil görmek isteyenler de dahil edilmiştir. Ayrıca ilk defa 1840'ta Tanzimat'ın getirdiği yeni uygulamalara bağlı olarak Müslümanlar yanında gayr-i Müslim tebaadan, 1848-1876 arasında sayıları 175'i bulan talebe gönderilmiştir. Avrupa'daki tahsillerini tamamlayarak geri dönen talebelerin devletin değişik kademelerinde görevlendirildikleri görülmektedir. Bu talebeler arasında başta sadrazamlık olmak üzere nazırlık, büyük elçilik, ordunun her kademesinde komutanlık, valilik, çeşitli devlet şuralarında azalık, mühendishane, tıbbiye, harbiye ve diğer mekteplerde hocalık, mühendislik, doktorluk ve mütercimlik yanında müze ve kütüphane müdürlüğü gibi mühim vazifelerde bulunanlar olmuştur. Ayrıca bunlar arasında ressam, şair, yazar ve edebiyat gibi güzel sanatlarla uğraşan sanatkarlar da bulunmaktadır. Bu talebelerin devletin XIX. ve XX. yüzyıllarda eğitim, bilim, kültür ve sanat yönünden modernleşmesinde etkili oldukları, teknoloji ve sanayi bakımından da Osmanlı ülkesinin kalkınmasında yardımcı oldukları söylenebilir. Ancak Avrupa'dan dönenlerin, başına geçtikleri eğitim ve bilim müesseselerinde araştırmaya dayalı yeni bilgileri üretme ve yerli bilim geleneklerinin temelini kurma yolunda bir teşebbüste bulunmadıkları söylenebilir. Bundan dolayı Osmanlı dünyasında 'ilmi zihniyet'in oluşması yolundaki çalışmaları yeterli sayılamaz (İhsanoğlu, 1998: 296).

Araştırma eserlerin azalıp çevirilerin arttığı XVIII. ve XIX. yüzyıl Osmanlı coğrafya eserleri incelendiğinde, batının etkisi hemen fark edilir. Bu dönemde telif edilen eserler arasında batıdan faydalanılarak yapılmış bazı genel coğrafya eserleri yanında en fazla ilgi çeken eserlerin -batılı coğrafyacılar ve seyahatlerin Dünya'nın keşfedilişini anlattıkları- seyahatname ve gezi notlarının çevirilerinden meydana geldiği görülmektedir. Bu tür çeviriler yapanlar arasında özellikle Ahmet Nermi ve Veli gibi müellifler başta olmak üzere birçok isim sayılabilir. Böylece Dünya keşifleri ile mahiyet itibarıyla mekana bağlı olan coğrafya ilminde büyük gelişmeler olmuş, bu gelişmeler ise bize '*biraz geç de olsa*' bahsedilen çeviri çalışmaları sayesinde girmiştir. Avrupalının daha önce tanıyıp öğrenme şansına kavuştuğu Dünya'nın diğer toprakları hakkındaki bilgiler, ne yazık ki, Osmanlıya oldukça geç tarihlerde girebilmiştir. Keşfedilen yeni yerler hakkındaki bilgilerin anlatıldığı bu türden eserler oldukça fazla olmasına rağmen, müellif sayısı eser fazlalığı ile doğru orantılı değildir. Gerçekten de Sadece Ahmet Nermi ve Veli isimli müellifler bile neredeyse bütün dünyayı tanımaya yetecek kadar seyahatname² çevirmişlerdir.

XIX. yüzyılın ilk önemli Osmanlı coğrafya eseri sayılan 1804 yılında İstanbul'da basılan Mahmud Raif Efendi'nin Londra'da hazırladığı '*İcalet-ül Coğrafya*' isimli kitabında hala Batlamyus'tan söz edilir ve ne yazık ki Kopernik sistemi anlatılmaz (Tekeli-İlkin, 1993: 51). Dolayısıyla yukarıda belirtilen ve XIX. yüzyılda hazırlanan eserler arasında çoğunlukla batılı kaynaklardan faydalanarak yeni katkıların yapılması yanında, ne yazık ki, -muhtemelen hala coğrafyanın kurumsallaşamaması ve dolayısıyla müelliflerin kişisel ilgi ve konuya vukufiyetlerine bağlı olarak- Türkiye'de ve hatta Avrupa'da yaşadığı halde eski usulü takip eden müellifler de bulunabilmektedir. Böyle bir ortamın bulunduğu bu dönemde; özellikle de XIX. yüzyıl ikinci yarısında Türk coğrafyasına, sadece bölgesel coğrafya eserleri değil, genel coğrafya ve coğrafya metodoloji kitapları da bilim hayatımıza kazandırılmıştır (Gümüşçü, 2012).

XIX. yüzyılda Osmanlı coğrafya eserlerinin hem sayıca arttığı hem de özellikle yüzyıl sonlarına doğru niteliklerinin yükseldiği gözlenmektedir. Bu iyileşmede, ilk defa 1864 yılından sonra yayımlanmaya başlanan vilayet salnamelerinin etkisi oldukça büyüktür. Çünkü önceki tarihlerde, coğrafya müelliflerinin Osmanlı ülkelerine ait bilgi ve sayısal verileri bulmakta zorlanmaları, ancak salnamelerin yayımlanmasından sonra tamamen sona ermiştir. Bahsedilen gelişmelere bağlı olarak ülkemizde 1890'lara doğru daha uzmanlaşmış alanlarda coğrafya kitapları yazılmaya başlanmıştır. Bunlar arasında 1885'te Abdurrahman Şeref Bey'in idadiler/liseler için yazdığı iki ciltlik '*Coğrafya-i Umumi*'si, bunun Osmanlı ülkelerine ilişkin olan ayrı bir cilt halinde Kaymakam Ali Tevfik Bey tarafından yazılan '*Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*', 1883'te J. Geikie'den Ömer Suphi Bey'in çevirdiği '*Coğrafya-yı Hikemi/Fiziki Coğrafya*', 1887/88'de Binbaşı Hüseyin Bey tarafından yazılan '*Memalik-i Osmaniye Ziraat Coğrafyası*', 1890'da Hasan Fehmi'nin yazdığı '*Sanayi ve Ticaret Coğrafyası*', 1896/97'de Mehmet Hikmet'in yazdığı '*Coğrafya-i Umrani/Ekonomik Coğrafya*' sayılabilir. Bu dönemin coğrafya alanındaki diğer önemli bir faaliyet, coğrafya sözlüklerinin yayımlanması olmuştur. Hala üzerlerinde hiçbir coğrafi çalışmanın yapılmadığı bu eserler arasında en önemlilerini, 1881/82'de yayınlanan Ahmet Rifat Efendi'nin yedi ciltlik '*Lügat-ı Tarihiye ve Coğrafya*'sı, 1889-99'da yayımlanan Şemseddin Sami'nin ünlü '*Kamusü'l-Âlam*'ı ve Kolağası Ali Cevat Bey'in 1891/92'de yayımlanan üç ciltlik '*Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı*' meydana getirmektedir (Gümüşçü, 2012).

Bütün bu çalışmaların yapılmasına rağmen Osmanlı'daki coğrafya biliminde kat edilen mesafenin az olması, ülkemizde üniversitede coğrafya bölümünün oldukça geç kurulması ve üniversite dışında bir coğrafya kurumunun olmaması ile bağlantılıdır. Gerçekten de batıda XIX. yüzyıl başlarından beri etkinlik gösteren coğrafya kurumları, bu bilim alanının

2 Bunlara benzer eserler için C. İzgi şu ifadeleri kullanmaktadır: "XIX. asır sonlarında Sultan II. Abdülhamid devrinde Almanca, İngilizce, Fransızca ve Rusça'dan Türkçe'ye çevirilen bütün dünya ülkeleriyle ilgili 200'den fazla eser bugün İÜ. Kütüphanesi, Türkçe yazmalar koleksiyonu içinde olup Osmanlı coğrafya edebiyatının dikkat çeken bir hazinesi olarak zikredilmelidir". C. İzgi. 1997. Osmanlı Medreslerinde İlim II, s. 275.

gelişmesinde, hatta dünyanın bütünüyle keşfiyle, okyanus ve kıtaların ulaşılması çok güç bölgelerinin yakından incelenmesinde büyük rol oynamıştır. Batıdaki bu kurumlardan bazıları ve kuruluş tarihleri şöyledir: İngiltere, *The Royal Geographical Society* 1788, Fransa, *Societe de Geographie de Paris* 1821, Almanya, *Gessellschaft für Erdkunde* 1828, Rusya (Petersburg 1828), Avusturya (Viyana 1856), Macaristan (Budapeşte 1872), Hollanda (1873), Portekiz ve Romanya (1875), ABD. *National Geographic Society* (1888). Hatta o tarihte Osmanlı'nın imtiyazlı bir vilayeti olan Mısır'da “*Şirket-i Coğrafiye Hidiviye*” adlı bir kurum, padişahın müsaade alarak, 1875'te çalışmaya başlamıştır (Öngör, 1987: 208).

Bu dönemde coğrafya sahasındaki bütün çalışma ve yayınlara karşın, coğrafya betimsel olmaktan kurtulamamış, hem bölgesel hem de sistematik coğrafyada olgular arasında ilişkiler kuran açıklayıcı bir nitelik kazanamamıştır. Bilimsel coğrafyanın gelişmemiş olmasında, Türkiye coğrafyasında bilimsel çalışmaların, Almanya'dan değil daha çok Fransa'dan etkilenmesi başta gelen bir sebeptir (Tekeli-İlkin, 1993: 163). Bunlara, en önemli Fransız coğrafyacı Blache'nin bölgesel ekolü temsil eden çalışması ‘*Tableau de la Geographie France*’ isimli eserinin 1903 yılında basıldığı ve hala Türkçe'ye çevrilmediği bilgisi eklenirse, gecikmenin sebebi daha iyi anlaşılacaktır.

3-Modern Türk coğrafyasının kuruluşu ve örgütlenmesi: 1915-1940

1915-1940 arasında yer alan ve Cumhuriyet'in kuruluşunu da kapsayan bu yıllara damgasını vuran hususlardan ilki, hiç şüphe yok ki İstanbul Darülfünun'unda Coğrafya Darülmüsaesi'nin açılmasıdır. Bir taraftan yabancı bilim adamları ve diğer taraftan yurt dışında öğrenim gören coğrafyacılarımızın gelmesi ile ülkemizde ilk modern coğrafya çalışmaları ve eğitimi yapılmaya başlanmıştır. Böylece daha önce tamamen başka mesleklerden amatör coğrafyacıların yaptıkları çalışmalara bağlı kalan coğrafya, bahsedilen bölüm açılışı ile “*kurumsallaşarak*” sonraki nesillerini yetiştirmeye başlamıştır. Aslında Erinc tarafından yapılan tasnifte 1915-1933 arasındaki dönem ayrı tutulup ‘modern coğrafyanın öncüleri ve ilk adımlar’ olarak nitelenmiş olmakla birlikte, bize göre 1933 yılında yapılan üniversite reformu, coğrafya çalışmalarını derinden etkilememiştir. Cumhuriyet yönetimince yapılan ‘1933 üniversite reformu’, yüksek öğretimdeki birçok konuda yeni ve köklü değişiklikler yapmıştır ama yayımlanan coğrafya eserlerine bakıldığında, 1933 yılından önceki ve sonraki çalışmalar arasında herhangi bir açıdan büyük farklar yoktur. Asıl değişim ve farklılık, aşağıda da belirtildiği üzere 1941 Türk Coğrafya Kongresi'nden sonra gerçekleşecektir. Bu dönemde yapılan çalışmalarda, yukarıda adı geçen ve yurt dışında öğrenim gören ülkemize dönen coğrafyacılar yanında, Almanya'daki Nazi zulmünden kaçarak ülkemize gelen coğrafyacıların da büyük katkısı olmuştur. Özellikle DTCF coğrafya bölümünün kurulmasında da etkili olan H. Louis, coğrafyadaki birçok yeni bilgi ve metodun ülkemize girmesini de sağlamıştır.

1915 yılından itibaren başlayan modern coğrafya döneminin daha iyi anlaşılması adına bahsi geçen yıldan önceki Türk coğrafyasının durumu üzerine yapılan tespitleri de ifade etmekte fayda vardır. Türk coğrafyasının duayenlerinden S. Erinc bu konuda şu görüştedir: “1915'den önceki dönemde Türk coğrafyası milletlerarası ölçüye vurulunca kavram ve metod bakımından çok geri kalmış olduğu tespit edilir. Bilhassa Almanya ve Fransa gibi ülkelerle karşılaştırıldığı takdirde bir, hatta iki asırlık bir gecikmeyi yansıtan bu durum bütün açıklığıyla ortaya çıkar. Aslında bu geri kalmışlığın sebeplerini, öncelikle Türkiye'nin Batı bilim aleminin gelişmelerine daha ziyade devrin siyasal ve sosyal politikaları nedeniyle kapalı kalmış olmasında ve daha sonra da esas coğrafya kaynaklarından değil, ikinci hatta üçüncü derecedeki kaynaklardan faydalanma cihetinin tercih edilmiş olmasında aramak gerekir” (Erinc, 1973: 7-8).

Erinc'ten sonra bu konuda çalışma yapan Koçman ve Kayan'ın söyledikleri de aynı bilgileri teyid etmektedir: 1915'den önceki yıllarda ülkemizde coğrafya öğretimi, yer adları saymak, istatistikî bilgiler vermek, ezbere harita çizmek veya çizdirmekten pek öteye gidememiştir. Bu dönemde coğrafya, bilimsel araştırma ve değerlendirmelerin yapılmadığı bir bilgi konusu niteliğindedir. Tanzimat'ı izleyen yıllarda görülen bazı çabalara ve batı dünyasındaki gelişmelere karşın Türk coğrafyası kavram ve metod yönünden gelişme

göstermemiştir. Çünkü ülkemiz o yıllarda siyasal ve sosyal birtakım olayların etkisi altında devrin gelişmelerine kapalı kalmıştır. Ezberci, tekrarcı eğitimle ve ikinci elden kaynaklardan yararlanma yoluyla zaman yitirilmiştir. Bununla birlikte, askeri düşüncelerle bazı okullarda coğrafya öğretimine yer verilmiş ve çoğu asker olan yazarlar tarafından bazı eserler yayınlanmıştır (Koçman, 1999; Kayan, 2000).

Modern coğrafyanın Türkiye'ye girmesinde ilk ve en önemli çalışmaları yapan müellif niteliğindeki F. S. Duran'ın eserlerinde de konuya ilişkin bilgileri bulmak mümkündür. XIX. yüzyılın sonlarındaki değişme ve gelişme konusunda müellif bir eserinin mukaddimesinde aynen şöyle demektedir: “*Coğrafya bu son senelerde mühim bir tebeddüle uğrayarak bundan otuz sene evvelki şeklini tamamıyla değiştirdi. Son kademe-i tereddüdünü de atarak maksad ve gaye-i asliyesine kavuşan bu ilm fünün-ı hazıra meyanında kendine mühim bir mevki hazırladı. Na-malum esaslara ibtina eden eski coğrafyanın karışık ve faidesiz tekrarlamaları ile artık iktifa edilemez. Bundan böyle muallimler derslerinde şakirdana (öğrenciye) yalnız isim ezberletmekle vakit geçiremezler. Kıtalar, memleketler hakkında talebede unutulmaz hatıralar uyandırmağa, zihinlerinde izler bırakmağa, hadisat-ı tabiiyeyi, muhitin tesiratını mütala ve mülhaza etmeğe onları alıştıрмаğa borçludurlar. Çünkü bugünün coğrafyası yalnız ruhsuz isimler, uzun ve manasız rakamlar coğrafyası değil, fikirler, muhakemeler ve mülhazalar coğrafyasıdır*” (Duran, 1333: 3).

Kuşkusuz bu dönemin ve Türkiye'de modern coğrafyanın başlangıcı, Darülfünun'da coğrafya bölümünün kurulmasıdır. Yukarıda Darülfünun'un ne zaman ve nasıl kurulduğu ve sonraki bazı gelişmeler ele alınmıştır. Hatırlanacağı gibi, öncesinde başlayan yenileşme hareketleri, Meşrutiyet döneminde de sürmüş ve hatta I. Dünya savaşı yıllarında da kesilmemiştir. Bu dönemde Almanya ile askeri olduğu kadar kültürel alanda da yoğun bir işbirliğine gidilmesi, Darülfünun'da Alman öğretim üyelerinin istihdamına yol açmıştır. Bu sayede 1915 yılında değişik bilim dallarında 14 Alman muallim getirilerek Darülfünun'da göreve başlamışlardır. 12 Eylül 1915 tarihinde Almanya'dan gelen ilk grupta yer alan 11 muallim ile beş yıllığına birer mukavele yapılarak devlet hizmetine alınmışlardır. Gelen bu ilk grup içerisinde Marburg Üniversitesi (Breslau) doçenti Dr. Erich Obst coğrafya muallimi ile Leipzig Üniversitesi doçenti Dr. Walter Penck de jeoloji ve coğrafya muallimi olarak görev yapan isimlerdir (İhsanoğlu, 2010: 247-256). Böylece Darülfünun eğitim sisteminde 1913'te yapılan düzenleme ile Ulum-ı Edebiye Şubesi'nin ders takımlarından/bölümlerinden birisi de “tarih ve coğrafya” iken, 14 Ekim 1915'te yapılan bir girişimle coğrafya bağımsız bir bölüm haline getirilmiştir. 1915 yılı sonlarından itibaren Almanya'dan gelen hocalar arasındaki E. Obst, hem bu bölümün başkanlığına hem de kurulan Coğrafya Enstitüsü'nün müdürlüğüne getirilmiştir. Araştırma ve incelemeler bakımından, mesela aynı tarihte jeoloji bölümüne gelen W. Penck'in başarısına ulaşamamış olsa da, Türkiye'de fiziki coğrafyanın tanıtılmasına katkı yapmıştır (İhsanoğlu, 2010: 584).

1915 yılında E. Obst'un katkılarıyla Darülfünun-u Osmaniye içinde ‘*Coğrafya Darülmesaii*’ kurulmuş ve burada coğrafya bölümünde şu dersler okutulmaya başlanmıştı: Coğrafya-i Tabii, İslam ve Türk Coğrafyası, Coğrafya-i Beşeri, Coğrafya Usul ve Tatbikatı, İhsaiyat [İstatistik]. Derslerin önceleri tümüyle Alman profesörler tarafından verildiği bu bölümde, kısa bir süre sonra I. Dünya savaşından önce Maarif Vekaleti hesabına Fransa'da coğrafya eğitimi görmüş ve Paul Vidal de la Blache'nin etkisinde Paris'te yetişmiş olan Faik Sabri [Duran] (1882-1943), Ali Macit [Arda] (1887-1967), Selim Mansur ve Viyana'da doktorasını yapmış ve Ritter-Ratzel okulunun etkisinde yetişmiş olan Hamit Sadi [Selen] (1892-1968) ilk hocalar olarak yurda dönerek görev almışlardır. Böylece Alman profesörlerin idaresinde kurulmuş olan coğrafya bölümüne Fransız coğrafya ekolüne bağlı ya da başka ülkelerde eğitim görmüş elemanlar da katılmıştır.

Bunlar içerisinde F. S. Duran'ın özel bir yeri vardır. Gerçekten de Duran, bize bir yayıncı gayretiyle yalnız coğrafi mevzulara değil, pek çeşitli bilgi sahalarında da cep muhtırası, almanaklar, ansiklopediler, atlaslar çıkarmak suretiyle hizmet etmiştir. Duran, aynı tarihçi Ahmet Refik'in ‘*tarih*’i halka tanıtıp sevdirdiği gibi, ‘*coğrafya*’yı halka tanıtıp sevdiren kişi durumundadır. Türkiye'de o zamana kadar devam eden ‘*isim coğrafyası*’ yerine,

dönemin modern coğrafya görüşü olan ‘tasviri coğrafya’yı memleketimize sokan Duran, coğrafya öğretimi sahasında bir devir açmıştır (Akyol, 1944: 143-146).

Almanya’dan gelen hemen her hoca için kendi bilim dalında, binası ve bütün teçhizat masrafları Osmanlı idaresi tarafından karşılanan, içinde bir ders odası, doçent ve asistan odası, kütüphane ve çalışma odaları bulunan birer darülmesai (enstitü) kurulmuştur. Alman öğretim üyeleri, her biri Darülfünun’a bağlı olarak kurulan bu darülmesailerin başına geçerek Darülfünun yanında araştırmaya yönelik yeni kurumlar oluşturmuşlardır. Bu enstitülerin sadece birkaç tanesinin kimin idaresinde ve nerede kurulduğuna dair bilgilerimiz mevcut olup diğerlerinin ancak isimleri bilinmektedir. Bunlardan Dr. Obst tarafından Safvet Bey/Paşa Konağı’nda kurulan coğrafya ve Dr. Penck idaresi altında Vefa’daki Feyzullah Efendi veya Abdülkerim Efendi Konağı’nda kurulan arziyat (Jeoloji) enstitüsü en iyi bilinenlerdendir (İhsanoğlu, 2010: 256-257).

11 Kasım 1918’de Birinci Dünya savaşının sona ermesi, 13 Kasım’da İstanbul’un işgali ve İtilaf devletlerinin isteğine uyarak Maarif Nazırı Rıza Tevfik Bey’in 2 Kasım 1918 tarihinde Alman hocaların sözleşmelerinin feshedildiğini bildirmesi üzerine, Alman öğretim üyeleri 20 Aralık’ta İstanbul’u terk etmişlerdir. Zamanın kısalığı, tecrübesizlik ve diğer olumsuzluklara rağmen Alman hocalar sayesinde Darülfünun’da ilk defa seminer çalışmalarının başlatılması, enstitülerin kurulması, laboratuvarların, kütüphanelerin teşkili, araştırma ve incelemeye yönelik yeni tarz eğitim anlayışının getirilmesi, öğrenciler için ders kitapları ve teksirlerin hazırlanarak basılması gibi modern üniversite eğitiminin icapları, bu dönemde geniş ölçüde uygulama imkanı bulabilmiştir (İhsanoğlu, 2010: 262-263).

Alman muallimlerin I. Dünya Savaşı’nın ardından 1918’de ülkelerine geri dönmelerinin etkisi en fazla Edebiyat Fakültesi’nde hissedilmiştir. Bu etkiler Darülfünun’da sadece kürsülerdeki düzenlemelerle sınırlı kalmamış, Darülfünun sisteminde büyük değişiklikler de yaratmıştır. Öncelikle tam olarak özümselemeyen ve uygulama imkanı bulunamayan Alman tarzı üniversite modeli yerine Osmanlı muallimlerinin daha yakından tanıdıkları ve tercih ettikleri Fransız modelinin yeniden ikamesi söz konusu olmuştur. Böylece Edebiyat Fakültesi, dört sene evvel ihdas edilen kürsüler ve ihtisas sistemini terk edip edebiyat, tarih, coğrafya ve felsefe adlarında dört şube halinde teşkilatlanmıştır. Bu yıl için Coğrafya şubesinde üç ders ve iki hoca adı geçmektedir. Tabii coğrafya dersi için Fransa’dan bir mütehassıs getirilecek şeklinde not düşülürken, “Memalik-i İslamiye ve Osmaniye coğrafyası” Müderris Faik Sabri Bey ve “Beşeri ve İktisadi coğrafya” dersi Muallim Macid Bey şeklinde verilmiştir (İhsanoğlu, 2010: 549-550).

Edebiyat Fakültesinin nüvesini oluşturan Ulum-u Edebiye’deki Alman bilim adamlarından sonra görev alan, batı eğitim kurumlarında yetişmiş, adı geçen ilk nesil coğrafyacılar, kısa bir zaman sonra, 1924’te, Lozan’da fiziki ve doğal bilimler eğitimi görmüş olan İ. Hakkı Akyol’un (1888-1950) katılmasıyla, özellikle fiziki coğrafya, hatta jeoloji ve jeofiziğin coğrafya üzerinde egemen olduğu bir dönem de başlamış oluyordu. Fiziki coğrafya egemenliği, bir süre sonra beşeri coğrafyacı olan Hamit Sadi’nin Ankara Mülkiye Mektebi’ne gitmesi ve Ali Macit Arda’nın da üniversite reformu ile ayrılarak Galatasaray Lisesi’nde görev alması yüzünden -beşeri coğrafya alanından uzman olan bu iki elemandan yoksun kalınmasıyla- daha da güçlenmişti (Tümertekin, 2001: 196).

Coğrafya bölümünde beşeri ve ekonomik coğrafyanın, fakat aslında tümüyle coğrafyanın batı üniversitelerinde uygulandığı şekilde fiziki ve beşeri konular arasında denge sağlayabilecek yapılanma girişimi ancak 1933 üniversite reformu ile gerçekleşebilmiştir. Reform sonucunda 1933 yılında İstanbul Üniversitesi yeni şekliyle kurulduğu zaman, reformdan önce devlet tarafından coğrafyacı yetiştirmek üzere Fransa’ya gönderilmiş olan Mehmet Besim Darkot (1903-1990), Ali Tanoğlu (1904-1974), Ahmet Ardel, Cemal Arif Alagoz (1902-1991) ve Reşat İzbirak (1911-1998) dönmüşler ve İstanbul coğrafya şubesinin başında olan İ. Hakkı Akyol ile birlikte (Alagoz Ankara’ya gitti) Türkiye’de çağdaş coğrafyanın öncüleri olarak yeni bir anlayış ve görüşle çalışmaya başlamışlardı (Tümertekin, 2001: 196).

Cumhuriyet döneminden önce kurulan İstanbul’daki coğrafya bölümüne, 1935 yılında Ankara’da bizzat Atatürk tarafından verilen isimle, Dil ve Tarih-Coğrafya

Fakültesi'ndeki bölüm katılınca, hem coğrafyacı kadrosu büyümüş hem de yapılan çalışmalar artmıştır. Uzun süre sadece bu iki bölüm, bir yandan ülkemizdeki coğrafyacı ihtiyacını karşılarken, diğer yandan da bilimsel çalışmalar yürütülmüştür. Üçüncü coğrafya bölümü, ancak 1974 yılında Erzurum'da açılmış ve dördüncüsü de 1979 yılında İzmir Ege Üniversitesi'nde kurulmuştur. Yani, 1981 yılında yapılan YÖK düzenlemesinden önce, ülkemizde sadece 4 tane coğrafya bölümü bulunmaktaydı (Kayan, 2000: 14-21).

Türkiye'de Türk coğrafyacılarının olmaması veya yetersizlikleri nedeniyle İstanbul coğrafya enstitüsüne kuruluşun itibaren yurt dışından üç yabancı bilim adamı E. Obst (hizmeti 1915-1918), Theodore Lefebvre (1889-1943) (hizmeti 1925-1928) ve Ernest Chaput (1880-1943) (hizmeti 1928-1939) gelmiş ve dönemin şartları ve kendi bilgilerine göre hizmet etmişlerdir. İ. H. Akyol, bu konuda bir yazısında ilk iki ismin katkısını az ve yetersiz bulmakta ve Chaput'u şöyle yüceltmektedir: "İstanbul Coğrafya Enstitüsü Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde, oldukça kısa bir zaman zarfında, birbiri ardınca, coğrafya ve jeoloji sahalarında memleketimiz içinde araştırma ve incelemeler yapabilecek üç yabancı müteahhas çağırılmış ve ancak üçüncüsünde, E. Chaput'un şahsında istediği ilmi vasfı ve profesörlük meziyetlerini en iyi şekilde bulabilmiş ve bu alimden gerek coğrafya ve jeoloji enstitüleri, gerek memleketimiz çok faydalanmıştır" (Akyol, 1944: 146-147).

1915 yılında Darülfünun'u islah operasyonu sırasında Edebiyat Fakültesi'nde Coğrafya şubesi adı ile bir birimin faaliyete geçmesi, ayrıca Almanya'dan davet edilen E. Obst'un başkanlığında "Coğrafya Darülmesai'si"nin kurulması ile başlayan ve 1933 üniversite reformuna kadar süren evre, yurdumuzda bilimsel coğrafyaya ilk adımların atıldığı bir dönem olmak özelliği ve önemini taşır. Bu evrenin en önemli özelliklerinden biri, daha sonra enstitü adını alan Coğrafya Darülmesai'si'nin, zamanın en zengin kitaplığı ve her türlü araştırma ve inceleme araçları ile donatılmış olmasıdır. Buna rağmen araştırma ve yayın faaliyetinin, Hamit Sadi'nin bilimsel coğrafi metodla hazırlanarak 1926'da yayınlanan "Türkiye Coğrafyası" ve İbrahim Hakki'nin, 1932'de yayınlanan "İstanbul İklimi" başlıklı çok değerli klimatolojik çalışması dışında tatminkar olduğu söylenemez. Yapılan diğer birkaç araştırma ve yayın da, tam coğrafi olmaktan ziyade, Chaput'nün etkisiyle jeolojik niteliktedir. Bununla beraber, 1933 reformuna kadar Darülfünun Coğrafya şubesinde görev yapan kıdemli kadronun (Duran, Arda, Selen) bilimsel coğrafyayı tanıtmak, sevdirmek ve özellikle yurt dışında eleman yetiştirerek Türkiye'de de yerleşmesini sağlamak ve bu suretle, müteakip yıllarda gerçekleşecek "Coğrafya devrimi"nin temellerini hazırlamak yolunda sarf ettikleri çeşitli çabaları şükran ile anmak ve belirtmek gerekir (Erinç, 1997: 51-52).

Darülfünun coğrafya bölümünün kurulmasından sonra, yapılan çalışmaların yurt dışında tanıtılmasını sağlayan kongrelere katılım süreci coğrafyanın gelişimini gösteren manidar bir kanıttır. Gerçekten de Dünya'daki coğrafyacılar, I. Dünya savaşıdan sonra, 1925 yılında Kahire'de, 1928 yılında Cambridge'de, 1931 yılında yine Paris'te toplanmıştır. 1925 Kahire kongresine Türkiye davet edilmemiş, 1928 Cambridge kongresine ise Askeri coğrafya encümeni reisi Ferik Pertev Paşa katılmıştır. Şu durumda 1928 gibi geç bir tarihte bile ülkemiz coğrafyacılarını temsil etme görevi hala asker coğrafyacılar verilmiş, bu iş ancak 1931 yılında olması gerektiği haliyle akademisyen coğrafyacılar kalmıştır. 1931 Paris Kongresine ise Darülfünun adına A. Macid katılmıştır. A. Macid, katıldığı bu kongrede bir sunum yapmamış, önemli bir görev veya bir yöneticilik almamıştır ama Türkiye'yi temsilen giderek kongrede yapılan birçok faaliyete iştirak etmiştir. Kongre faaliyetlerini uzun uzun anlattığı yazısını ise şu ifadelerle bitirmiştir: "Diğer taraftan artık memleketimizde de ilmi coğrafya telakkilerini yayacak ve bu ilim ile ciddi olarak uğraşanları bir araya toplayacak teşekküllerin kurulması zamanı da gelmiştir" (Arda, 1932: 67-82).

1933 yılı, Darülfünun'daki diğer bölümler gibi coğrafya için de önemli ve üzerinde durulması gereken bir yıldır. Ülkemizde İsviçreli profesör Albert Malche başkanlığındaki bir komisyon tarafından yapılan çalışmalardan sonra 1 Temmuz 1933 üniversite reformunun Darülfünun coğrafya bölümü için şu düzenlemeler öngörülmüştü: Reform komisyonu coğrafya bölümünü ikiye ayırarak fiziki coğrafyayı Fen Fakültesi'ne, beşeri ve iktisadi coğrafyayı da Edebiyat Fakültesi'ne bağlamayı düşünmüş, fakat o zaman bölümün bu parçalanmaya karşı coğrafyanın bir bütün olduğu yolunda reform komisyonuna verdiği mukni

mütalaa üzerine, komisyon bu niyetinden vazgeçmiş ve böylece coğrafya eskiden olduğu gibi Edebiyat Fakültesi bünyesinde bırakılmıştır (Erinç, 1973: 18-19). Ayrıca 1933 yılındaki Üniversite Reformu ile İstanbul Darülfünunu Coğrafya Bölümü "Coğrafya Enstitüsü"ne dönüştürülmüş, 1980 yılına kadar da öyle kalmıştır.

Bu dönemde coğrafya için oldukça önemli bir olay, 1935 yılında DTCF bünyesinde coğrafya bölümünün kurulmasıdır. O tarihe kadar sadece İstanbul'da bulunan yükseköğretim kurumları cumhuriyetin ilanından sonra yeni Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. Bu durumu gören Atatürk ve devrin yöneticileri, başkentte bir fakülte kurulmasını ve bu fakülte içinde, daha önce kurulan ve Türk Tarihi ile Türk Dilini araştıran kurumlar ile ortaöğretim kurumlarına eleman yetiştirmek ve yabancı ülkelerle olan ilişkilerde faydalı olmaları için dil bilen elemanlar yetiştiren bölümlerin yer almasını istemiştir. "Türk tarih, dil ve coğrafyasını ilmi metotlarla incelemek ve layık olduğu yere ulaştırmak, ortaöğretime kaliteli öğretim elemanı yetiştirmek, Anadolu halkını muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaya çalışmak ve yükseköğretim kurumlarına öğretim elemanı yetiştirmek" amaçlarıyla kurulan fakültede dil bölümleri, tarih bölümü yanında coğrafya bölümünün de kurulmasına karar verilmiştir (Gümüüşçü, 1996: 164). Böylece adını bizzat Atatürk'ün verdiği bu fakültede temel alan kabul edilen coğrafya da yerini almıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı Ankara'da yeni açılan fakültede coğrafya bölümünü kurmaları için H. Louis yanında C. A. Alagöz, D. Bediz, N. Çıtakoğlu'nu görevlendirmiştir. H. Louis başkanlığında toplanan bu hocalar yeni kurulan fakültede ilk bölümlerden birini, o zamanki adı ile "Coğrafya Enstitüsü"nü kurmuşlardır. Böylece 1935 yılında Prof. Krebs'in yetiştirip tavsiye ettiği genç Prof. Herbert Louis (1900-1985?) başkanlığında, daha önce İstanbul'da coğrafya bölümünde görev yapmış Prof. E. de Martonne'nin yetiştirdiği C. A. Alagöz ile Almanya'da tahsil gören, güney kutbu araştırmacılarından Drygalski'nin yetiştirdiği D. Bediz ve Sölch'ün yetiştirdiği N. Çıtakoğlu'ndan oluşan kurucu hocalar sayesinde bu bölüm Türk bilim hayatı ve eğitim-öğretim camiasına çok faydalı olacak hizmetlerine başlamıştır (Gümüüşçü, 1996: 165).

Almanya'dan gelen H. Louis'in Alman Humboldt-Richtofen okulunun temsilcisi olması, D. Bediz ve N. Çıtakoğlu'nun da Almanya'da tahsil görmesi nedeniyle bu bölüm, kurulduğundan beri Alman coğrafya ekolünün etkisinde olmuştur. Gerçi burada Fransız ekolünün temsilcisi, Sorbonne Üniversitesi mezunu olan C. A. Alagöz'ün de bulunması nedeniyle Fransız ekolü de temsil edilmiştir. Ama daha sonra Almanya'da okuyan R. İzbırak'ın bölüme katılması ve 1940 yılında göreve başlayan ilk mezunlardan F. A. Sanır ve C. R. Gürsoy'un da Louis tarafından yetiştirilmesi nedeniyle bölümde Alman ekolü ağır basmıştır (Gümüüşçü, 1996: 166).

Kurucu üyelerden sonra 1939? yılında eğitimini Almanya'da tamamlamış R. İzbırak'ın da, göreve başlamasıyla buradaki hoca sayısı beşe çıkmıştır. Bu öğretim üyelerinin çabalarıyla, 1935 yılında öğretime başlayan bölüm 1939-40 öğretim yılında ilk mezunlarını vermiştir. İçlerinde daha sonra kıymetli birer bilim adamı olan F. A. Sanır, C. R. Gürsoy, S. T. Trak ve K. Kökten'in de bulunduğu 30 öğrenci DTCF, Coğrafya bölümünün ilk mezunları olmuştur. İlk mezunlardan Sanır ve Gürsoy 1940 yılında bölümün ilk asistanları olarak göreve başlamışlardır. Her ikisi de Almanca bildiği için H. Louis ile beraber çalışarak ondan çok etkilenmişlerdir. 1941 yılında ilmi yardımcı olarak Hatice Özçörekçi ve 1942 yılında B. Cengiz'in katılımıyla da bu bölümdeki öğretim kadrosu 5 öğretim üyesi, 2 asistan ve 2 ilmi yardımcı ile dokuza yükselmiştir (Gümüüşçü, 1996: 166-167).

Sırrı Erinç tarafından 1973 yılında Türk coğrafyasının gelişimi hakkında yapılan bir değerlendirmede, ele aldığımız yılların da içinde kalan 1933-1941 dönemi için şu tespitler yapılmıştır: İstanbul ve Ankara coğrafya bölümlerinin, modern coğrafya prensip ve metotlarına göre meslekten coğrafyacı olarak yetiştirilmiş birer kurucu kadroya kavuşmaları, öğretim ve araştırma alanlarında yoğun bir çalışmaya girişmeleri, Türk Coğrafya Kurumu'nun ve onun bilimsel bir yayın organı olan Türk Coğrafya Dergisi'nin doğuşu ile temayüz eden kuruluş ve teşkilatlanma dönemi karakteriyle; sonraki yıllarda kısa sürede olumlu meyvelerini

vermiş ve bu Türk coğrafyasında gerçekten yeni bir döneme başlangıç olmuştur (Erinç 1973: 27).

Bu döneme kadar ülkemizdeki coğrafyacılar tarafından yapılan bilimsel çalışmalara bakılarak, coğrafyacıların bilimsel performansları hakkında da bazı tespitler yapmak faydalı olacaktır. Öncelikle yapılan çalışmaların yurt içinde ve yurtdışında yayınlanmasına bakılarak bir değerlendirme yapmak mümkündür. Ayrıca kitap, makale ve harita olarak da tasnif etmek başka bir açıyı görmeyi sağlayacaktır.

Türk Coğrafya Kurumu, 1931 ve 1932’de doğan TTK ve TDK’ndan on yıl sonra 12 Mart 1942’de kurulabilmiştir. S. Trak tarafından hazırlanan coğrafya eserler bibliyografyasına göre 1941 yılına kadar Türkiye coğrafyası hakkında 2400 eser (kitap, makale, harita) üretilmiştir ve bunların 1000 tanesi Türkçe ve 1400 tanesi yabancı dillerde ve yabancı yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Yayınlanan kitaplara bakıldığında Türk coğrafyacılar tarafından hazırlanarak yurt dışında yabancı dille hazırlanan bir kitap bulunmadığı gibi, yurtdışındaki SCI, SSCI ve AHCI kapsamındaki dergilerde 1949 yılına kadar hiçbir makalenin olmaması (Yavan, 2005: 27-57) tamamen modern Türk coğrafyasının yeni kurulması gerçeği ile ilgilidir.

Başka bir ifade ile yurt dışında tahsil görüp yurda dönen coğrafyacılar, yaptıkları çalışmalarda genellikle yurtdışındaki temel coğrafya eserlerini Türkçe’ye kazandırmak veya Türkiye şartlarına uyarlanmasıyla uğraştıklarından, genellikle kitap hazırlamışlar, makale yazımını geri plana itmek zorunda kalmışlardır. Yine aynı gerekçelerden dolayı yapılan çalışmaların çoğu kitap olunca yurtiçinde yayınlanması öncelikli olmuş ve bu dönemde, coğrafyanın temel konularına ait çok sayıda eser yayınlanmıştır.

Bu dönemdeki coğrafyacıların çalışmalarına eserleri üzerinden bakmakta fayda vardır. Çünkü “*aynası iştir kişinin lafa bakılmaz*” veciz sözünde belirtildiği üzere, bu dönemde hangi işler yapılmış, neler başarılmıştır? sorularının en doğru ve objektif cevabı ancak yapılan işlerden anlaşılabilir. H. Tunçel ve diğerleri tarafından hazırlanan *Türkiye Coğrafya Bibliyografyası* isimli çalışmaya göre Türkiye coğrafya yayınlarına bakıldığında en başından 1980 yılına kadar olan dönemde yerli-yabancı akademisyen coğrafyacı ve amatör olmak üzere bütün araştırmacılar tarafından toplam 546 kitap ve 2683 makale yayınlanmıştır. 1915’den öncesi çok küçük bir rakam olduğundan yok sayılarak, 1915-1980 arası genel bir değerlendirmeye tabii tutulursa, 65 yıl içinde yılda ortalama 8,4 kitap ve 41,2 makale yayınlanmıştır. Bu süreyi kendi içerisinde dönemlere ayırdığımızda durum aşağıdaki gibi olmaktadır.

Bu süre içinde ilk dönem yani, 1915 yılından 1940 yılına kadar olan dönem dikkate alındığında toplam 447 eser ve bunların da 142 tanesinin kitap olduğu hemen dikkati çeker. Bu rakamlara 1915 ile 1923 arasındaki dönem için bakılırsa, 25 kitap ve sadece 14 makalenin yayınlandığı görülebilir. Cumhuriyet’in ilanından sonra da aynı eğilim devam etmiş görünmekte olup 1923-1940 arasındaki dönemde 117 kitap 291 makale yayınlanmıştır.

Tablo 1: Yıllara göre yayınlanan coğrafya eser sayıları.

Yıllar	Kitap	Makale
1915	8	2
1916	6	2
1917	1	2
1919	1	4
1920	1	1
1921	0	2
1922	8	1
1924	1	11
1925	10	9
1926	5	9
1927	5	14
1928	3	21
1929	4	5
1930	3	16
1931	2	6
1932	7	17
1933	4	5
1934	12	11
1935	6	10
1936	14	26
1937	8	19
1938	13	54
1939	11	27
1940	9	31
Genel toplam/ortalama	142/5,6	305/12,2

Tablo 2: Türkiye’de ilk kurulan İstanbul ve Ankara coğrafya bölümlerinde ilk nesil veya kuruculuk görevi yapan coğrafyacılar ve eser sayıları.³

	Müellif		Kitap	Makale	Ortak Kitap	Ortak Makale	İlk yayın	Son yayın
1.	Duran, F. S.	1882-1943	34	15	1		1913	1958
2.	Obst, E.	1886-1981	1	-	-		1932	
3.	Arda, A. M.	1887-1967	1	9	2		1925	1955
4.	Mansur, S.		-					
5.	Selen, H. S.	1892-1968	19	63			1924	1985
6.	Akyol, İ. H.	1888-1950	4	37	4		1924	2002
7.	Ardel, A.	1902-1978	7	74		12	1938	1975
8.	Febvre, T.	1889-1943	-					
9.	Chaput, E.	1880-1943	3	2	5	3	1930	1976
10.	Darkot, M. B.	1903-1990	17	269	4	4	1926	1981
11.	Tanoğlu, A. T.	1904-1978	8	30		4	1940	1971
12.	Erinç, S.	1918-2002	23	111	8	15	1944	2001
13.	Yalçınlar, İ.	1915-.....	13	108		1	1944	2002
14.	Louis, H.	1900-1985	3	15			1938	1985
15.	Çitakoğlu, A. N.		1	8			1938	1945
16.	Alagöz, C. A.	1902-1991	3	44	1		1936	1984
17.	Bediz, İ. D.	1908-1978	1	8			1935	1967
18.	İzbirak, R.	1911-1998	36	63			1934	1996
19.	Sanır, F. A.	1907-1998	6	20			1945	2000
20.	Gürsoy, C. R.		1	17	1		1956	1979
	Toplam		181	893	26	39		

İstanbul ve Ankara coğrafya bölümlerinde görev yapan kurucu elemanlar ile hemen ilk yıllarda bölüme kazandırılan ilk nesil coğrafyacıların ürettikleri eserlere bakıldığında, oldukça dengesiz bir dağılımdan söz edilebilir. Görev süreleri farklı, ürettikleri eserlerin baskı

³ Bu tabloda isimler kronolojiye göre sıralanmış olup H. Louis ve sonrasındakiler DTCF. Coğrafya bölümündeki öğretim üyeleridir.

yılları farklı ve bir kısmı ortak çalışma sonucu yapılan kitap ve makalelerin sadece sayılarına bakılırsa, Duran, Selen, Darkot, Tanoğlu, Erinç, Yalçınlar ve İzbırak isimlerinin öne çıktığı dikkati çeker. Ankara coğrafya bölümü elemanlarının hem kitap hem de makale sayısı bakımından İstanbul'a göre geride kaldıkları ve ortak çalışmadan yana olmadıkları yukarıdaki tablodan açıkça görülmektedir. Bu dönemi temsil eden akademisyen coğrafyacıların sayısı 20'dir ve bu dönemde 207 kitap ve 932 makale üretmişlerdir. Şu halde müellif sayısının 20 olduğu düşünülürse, bir müellife ortalama 10,3 kitap ve 46,6 makale düşmektedir. Bu ortalamaların yukarıda belirtilen toplam coğrafyacıların değeriyle karşılaştırılırsa kitap ortalamasının yüksek ama makale ortalamasının düşük olduğu dikkati çeker.

Yukarıda belirtilen isimler yanında, coğrafya alanında doktora derecesi almayan ve bir ünvanı bulunmayan M. Niyazi Erenbilge tarafından coğrafya camiasına yapılan katkılar hakkında birkaç söz söylenmelidir. M. N. Erenbilge'nin, Anadolu (1921-22), Franklin'in Kutup Seyahati (1931), Alexander von Humboldt'un Hayatı ve Asarı (1932), Coğrafya Seyahat Kitapları (Meşhur Kaşifler, Sven Hedin Orta Asya'da, Grönland'ın Şark Sahillerinde, Nordenskiöld Nansen, Sudan Vahşileri Arasında) (1933), Büyük Devletler Coğrafyası (1933), Eski Zamanlarda Türklerin Coğrafyaya Hizmetleri (1936), Habeş Eli ve İtalya Habeş Harbi (1936), Osmanlı Türklerinde Coğrafya (1936) ve Balkanlar, Avrupa Memleketleri Coğrafyası (1940) gibi kitapları o dönemde ve sonraki yıllarda coğrafyacılar için önemli katkılar yapmışlardır.

4-Türk coğrafyasının yükselişi: 1941-1980

1941-1980 arasında kapsayan bu dönem 1941 yılında I. Türk Coğrafya Kongresi'nin yapılması ile başlar ve 1981 yılında YÖK yasası ile üniversitelerin yeniden yapılandırılmasına kadar devam eder. Üniversitelerdeki coğrafya bölümleri ve Türk Coğrafya Kurumu ile daha sistemli hale gelerek kurumsallaşan Türk coğrafyası, eskisine göre daha hızlı bir yükselişe geçmiştir. I. Türk Coğrafya Kongresi ile Türkiye'deki coğrafya eğitim-öğretimi belirli bir düzene sokulmuştur. Yer adları, coğrafi terimler ve coğrafi bölgeler gibi bazı konularda birlik sağlanmıştır. Bu kongrenin Türk coğrafyasına yapmış olduğu en büyük katkı, belki de Türk Coğrafya Kurumu'nun kurulmuş olmasıdır. Coğrafya eğitim ve öğretimi veren bölüm sayısı artarak İstanbul ve Ankara'dan sonra, Erzurum ve İzmir'de de coğrafya bölümü açılmıştır. Bu artış ve gelişmelere bağlı olarak, 1942 yılında Türk Coğrafya Dergisi'nin yayın hayatına girmesinin ardından, İstanbul ve Ankara'da da coğrafya dergileri çıkarılmaya başlanmış ve basılan kitap sayısı da hızla artmıştır.

Türkiye'de coğrafyanın örgütlenmesi, 1941 yılında toplanan I. Coğrafya Kongresi ile gerçekleşmiştir. Bu kongre, ülkemizde coğrafya eğitim ve öğretimine, özellikle orta öğretim okullarımızda gereksinimlere yön vermek amacıyla dönemin Milli Eğitim bakanı Hasan Ali Yücel'in himayesinde 6-21 Haziran 1941 tarihinde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde toplanmıştır. Hasan Ali Yücel kongrede, modern coğrafya biliminin ilke ve yöntemleri ile çalışmalarına başlanılmasını, her derecedeki okullarımızda coğrafya öğretiminin realiteye uygun bir şekilde yapılmasını amaç ve hedef olarak göstermiştir. Başka bir sözle, bu tarihi kongrede coğrafya biliminin, diğer bilimler gibi, çağdaş bir anlayışla gelişmesi, okullarımızda realiteye uygun bir biçimde öğretilmesi ve ülke topraklarının bilim gözü ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlara ulaşmak için, kongre sırasında Türk coğrafyacılarını bir araya toplayan bir kurumun oluşturulması teklif edilmiş ve kongre başkanı Hasan Ali Yücel'in işareti üzerine bu kurumun "Türk Coğrafya Kurumu" olması fikri üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi, I. Coğrafya Kongresi ile bilim ve kültür hayatımızda "Türk Coğrafya Kurumu" doğmuştur (1942). I. Coğrafya Kongresi'nde alınan kararlarda Türkiye'de bilimsel coğrafya çalışmalarının koordinasyonu da sağlanmıştır. Araştırma sonuçlarının yayınlanabildiği bilimsel bir coğrafya dergisinin (Türk Coğrafya Dergisi), çıkarılması (1942), coğrafya terimleri listesinin hazırlanması ve Türkiye Coğrafya Bölgeleri'nin saptanması kongrede sonuçlandırılan diğer kararlardır. Erinç'e göre, I. Coğrafya Kongresi bilimsel bakımdan üstün bir başarı ve Türk coğrafyasının evriminde en önemli dönüm noktası sayılmalıdır. Bu kısa dönemin önemli bir özelliği de Türk coğrafyacılarının yurt dışında bilimsel araştırmalar yapmaları, uluslar arası kongrelerde bildiriler sunarak

temsil edilmeleri ve her iki bölümün mensupları lisans öğrencileri için ders kitapları hazırlamalarıdır.

Türkiye’de coğrafya disiplini Cumhuriyet döneminde en geç gelişen alandır; coğrafya kitaplarındaki standartların gecikmesi, haritaların tutarsızlığı, yer adlarının tam olarak belirginleşmemesi, 1941 yılındaki kongreye dek prototip bir okul programının uygulanmamış olması, bölge taksimatının 1941 sonrasında bile netleşmemesi ve haritalar için teknik donanımın yeterli olmaması gibi etkenlerle coğrafya eğitiminde tarih ve dil alanında gördüğümüz gibi hakim bir söylem ya da tez geliştirilememiştir (Durgun 2011: 247). Yine aynı şekildeki bir gecikme, Türkiye coğrafyacılarının bir araya gelerek bir coğrafya kurumunu kurmalarında da görülmektedir.

Bu yeni dönemin temel özelliği ülkemizde coğrafyanın kurumsallaşmaya başladığı 1915 yılından itibaren 1980 yılına kadar geçen süre İstanbul ve Ankara’daki iki coğrafya bölümünün Türkiye coğrafyasına vurduğu damga dönemi olmasıdır. Gerçekten de Türkiye’de 1974 yılına kadar geçen sürede yetişen bütün coğrafyacılar bu iki bölümdeki hocaların yetiştirdiği öğrenciler olup yine bu dönemde yapılan bütün bilimsel çalışmalar da bahsi geçen iki bölüme aittir. Çünkü bahsi geçen iki bölüme Erzurum’da açılan üçüncüsünün eklenmesi için 1974 yılına kadar beklemek gerekmiştir. Dördüncü bölüm ise 1979-1980 yılında İzmir Ege Üniversitesi’nde kurulmuştur. Yani, Türk coğrafya gelişiminde coğrafyacılar tarafından ortak bir dönüm noktası kabul edilen 1981 yılındaki YÖK düzenlenmesinden önce, ülkemizde sadece dört tane coğrafya bölümü bulunmaktaydı. Aradan geçen bu kadar uzun yıla rağmen coğrafya bölümlerindeki artışın çok yavaş olması, ister istemez bizi kurulan üniversite-coğrafya bölümü ilişkisini ele almaya yöneltmektedir. Nitekim ülkemiz üniversiteleri ile coğrafya bölümlerinin kuruluşları karşılaştırılırsa, coğrafya bölüm sayısının üniversite sayısına paralel bir şekilde artmadığı görülebilir: Buna göre, 1933’de İstanbul Üniversitesi’yle başlayan üniversite kuruluş süreci; 1944’te İstanbul Teknik; 1946’da Ankara (diğer üniversitelerin aksine Ankara Üniversitesi’nde bazı fakülteler üniversite kuruluşundan önce olup burada bizi ilgilendiren Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 1935’de kurulmuştur); 1955’de Trabzon’da Karadeniz Teknik, İzmir’de Ege; 1957’de Erzurum’da Atatürk; 1959’da Ankara’da Ortadoğu Teknik; 1967’de Ankara’da Hacettepe; 1971’de İstanbul’da Boğaziçi; 1973’de Diyarbakır’da Dicle, Adana’da Çukurova, Eskişehir’de Anadolu; 1974’de Sivas’ta Cumhuriyet; 1975’de Bursa’da Uludağ, Elazığ’da Fırat, Konya’da Selçuk, Malatya’da İnönü ve Samsun’da Ondokuz Mayıs ile son olarak 1978 yılında da Kayseri’de Erciyes üniversiteleri kurulmuştur (Günay-Günay 2011: 3). Başka bir ifade ile 19 üniversiteden sadece dört tanesinde coğrafya bölümü kendisine yer bulabilmiş; yani üniversitelerin ancak % 21’inde coğrafya bölümü kurulabilmiştir.

Ülkemizde, Ankara’daki coğrafya bölümünden sonra üçüncü bölüm 1961 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde açılmıştır. Resmi olarak 1961 yılında M. T. Tarkan’ın (1923-1984) asistan olarak göreve başlaması ile açılmışsa da, eğitim-öğretimin başlaması 1974 yılında gerçekleşmiştir. Bu yıl 25 öğrenci ile eğitime başlayan bölümde öğretim üyesi olarak kurucu M. Tevfik Tarkan yanında, A. N. Sözer ve A. Nişancı bulunmaktaydı (Doğanay 1995: 31; Doğanay 2006: 331-347). Bir süre sonra bu bölüme göreve başlayan ve tek başına neredeyse Türkiye’deki diğer bütün coğrafya bölümlerinden daha fazla akademisyen yetiştirecek olan Hayati Doğanay ve öğrencileri özellikle bu dönemden sonra ağırlıklarını hissettireceklerdir. Gerçekten de Atatürk Üniversitesi coğrafya bölümünden bahsedilirken, önceki ve hatta sonraki coğrafya bölümlerinde yapılamayan *çok sayıda eleman yetiştirme* işinin mimarı H. Doğanay’ı anmamak doğru değildir. Nitekim Doğanay doçentlik kadrosunu almasının en önemli getirisinin, coğrafya bölümünde doktora programı açarak önemli bilim adamlarının yetişmesine olanak sağlamak ve asla taklit ürünü olmayan bir *Atatürk Üniversitesi Coğrafya Ekolü* oluşturmak olduğunu açıkça ifade etmektedir. Yine Doğanay akademik felsefesinin esasının “çok sayıda yetişmiş eleman ve çok sayıda araştırma ürünü eser” olduğunu ve dolayısıyla “2006 yılına kadar 17 yüksek lisans ve 24 doktora tezi hazırlattığını” belirtmektedir (Doğanay 2006: 341-347). Belirtilen bu işlerin son durumu ve ifade edilen hedeflere ne kadar ulaşıp ulaşılmadığı bahsi bu dönem sonrasının konusu olduğundan, Türk coğrafya tarihinin 1981 yılından sonraki dönemine bırakılmıştır.

Bu dönemin sonuncu ve ülkemizin dördüncü coğrafya bölümü İzmir Ege Üniversitesi'nde 1979-1980 yılında açılmıştır. 1955 gibi oldukça erken bir tarihte açılan Ege Üniversitesi'nde, 1976 yılında eğitime başlayan Sosyal Bilimler Fakültesi'nin kuruluşu ile coğrafya bölümünün gündeme geldiği söylenebilir. 1982 yılında Edebiyat Fakültesi adını alan fakültede, coğrafya bölümü 1979-1980 yılında kurulmuştur. Kurucuları arasında A. N. Sözer, A. Koçman, İ. Atalay ve bir süre sonra İ. Kayan gibi isimler yer almıştır.

İlk temelleri daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılan, fakat coğrafya bölümü olarak kuruluş aşaması bu dönemin bitiminden sonra tamamlanan diğer bir bölüm de Gazi Üniversitesi coğrafya eğitimi bölümüdür. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'da kurulan ve cumhuriyet kuşağı ortaokul öğretmenlerinin yetiştirilmesinde çok önemli bir rol oynayan Gazi Eğitim Enstitüsü, bu açıdan çok önemli bir kurumdur. Burası aynı zamanda ileride coğrafya öğretmenliği bölümü haline gelecek olan en önemli coğrafya öğretmeni yetiştiren kurum niteliğindedir. 1926 yılında Orta Muallim Mektebi olarak kurulan okul; 1929 yılında Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü adını almış ve bu dönemde yapılan düzenlemede oluşturulan beş bölümden biri "tarih-coğrafya" bölümü olmuştur. 1946 yılında bu bölümler kaldırılarak "toplular dersler bölümü" kurulmuş ve 1948-49 yılında bunlar da yeni bir düzenleme ile ikiye ayrılarak "fen" ve "edebiyat" bölümleri kurulmuştur. 1966-67 yılında bu iki bölüm de kendi içerisinde ikiye ayrılarak ortaya "sosyal bilgiler" bölümü çıkarılmıştır. 1978-79 yılında öğretim süresi dört yıla çıkarılan enstitü, 1980-81 yılında "Gazi Yüksek Öğretmen Okulu" adını almıştır. YÖK sonrası yapılan düzenleme ile 1982 yılında Gazi Üniversite'nin kurulması ile "Gazi Eğitim Fakültesi" adı ile buraya bağlanmıştır. Bu fakülte, Türkiye'nin en köklü eğitim fakültelerinden biri olup Gazi Üniversitesi'nin temelini oluşturmuştur. S. Öngör'ün uzun yıllar görev yaptığı bu okulda bir coğrafya bölümünün kurulması açılıştan uzun yıllar sonra ve bu dönem dışında gerçekleştiği için sadece bu bilginin verilmesiyle yetinilecektir.

Erinç tarafından 1997 yılında aynı amaçla kaleme alınan başka bir yazıda, 1982 yılına kadar olan Türk coğrafyasının başlıca nitelikleri şu şekilde ifade edilmiştir: 1933 üniversite reformu ile başlayan ve YÖK sisteminin uygulanmaya başladığı 1982 yılına kadar geçen evrede Türk coğrafyası, İstanbul'dan sonra Ankara'da (1935) bir coğrafya enstitüsünün açılması ve her iki enstitünün de Avrupa'dan gelen yabancı hocalar yanında, Avrupa'da yetişmiş yetenekli genç elemanlarla desteklenmesi sayesinde, önemli gelişmeler kaydetmiştir. Gerçekten de bu evre; coğrafi çalışmalara ve coğrafya öğretimine yön verilmesi yolunda önemli prensip kararlarının alındığı Birinci Coğrafya Kongresi'nin gerçekleşmesi sayesinde, yurt içinde coğrafi araştırmaların hız kazandığı, Türk Coğrafya Kurumu'nun kurulduğu, coğrafya meslek haftalarının yapıldığı, Türk Coğrafya Dergisi'nin yayına başladığı, Türkiye'de coğrafya biliminin uluslararası düzeye erişmek üzere büyük bir hamle yaptığı ve Türk coğrafyacıların uluslararası kongrelere araştırma sonuçlarını içeren bildirilerle katılmaya başladıkları bir dönem olma özelliğini taşır. Çok kısa bir sürede bu kadar hızla gerçekleşen bu olumlu gelişmenin bir coğrafi devrim olarak nitelenmesi, kanımızca yanlış sayılmamalıdır. Dönemin dinamik Türkiye'sine uygun bir coşuklu gelişme, müteakip yıllarda adı geçen enstitülerde yetişen daha genç elemanların da katkılarıyla hızını kaybetmeden devam etmiş, bu iki coğrafya enstitüsü coğrafya biliminin hemen her alanında Türkçe ders kitaplarından başka monografiler, araştırma bültenleri, Türkçe ve yabancı dilde periyodikler yayınlamaya başlamışlardır. Böylece Türk coğrafyası gerek yurt içinde gerekse yurt dışında layık olduğu bilimsel düzeye ulaşmıştır. Nitekim 1960'lı yılların sonlarında Avrupa Konseyi tarafından Avrupa üniversitelerinde coğrafya eğitimi konusunda yaptırılan mukayeseli bir incelemede (J. Tricart, 1968), Türk üniversitelerindeki araştırma ve eğitim sistemi, bütün Avrupa üniversiteleri coğrafya bölümleri için ideal bir örnek olarak gösterilmiştir (Erinç 1997: 52-53).

Bu dönemde Türk coğrafya tarihinde mühim bir yer işgal eden I. Türk Coğrafya Kongresi üzerinde biraz fazla durularak sonraki yıllar ele alınacaktır. 1941 Türk Coğrafya Kongresi açılış nutkunda dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, daha önce coğrafya için bu genişlikte hiçbir toplantının yapılmadığını vurguladıktan sonra kongreden beklenenleri dört başlık altında şöyle sıralamıştır: 1-Ders programları, 2-Coğrafya terimleri, 3-Yer isimleri,

4-Coğrafya kitapları. Kongreden beklenen bu konular; 1-Müfredat programları, 2- Coğrafya terimleri ve coğrafi isimlerin yazılması, 3-Coğrafya ders kitapları, 4- Türkiye coğrafyasının ana hatları ve yerlerin adlandırılmasıdır. Yine Yücel'in teklifi ile bahsedilen konularda çalışmak üzere üç komisyon kurularak, bunlardan birinin *Program ve Ders Kitapları*, diğerinin *Terim ve üçüncünün de Türkiye Coğrafyası* komisyonu adını alarak çalışma yapması kararlaştırılmıştır (Anonim 1941: 5-9).

Birinci Coğrafya Kongresi'nde alınan kararların sonraki yıllara olan etkisi, Erinç tarafından şu şekilde değerlendirilmektedir: I. Türk Coğrafya Kongresi'nde alınan kararlardan bazıları uzun süreli ve çok etkili olmuştur. Örneğin bu sayede ortaöğretimde, tek kitap sisteminin mahzurlarına rağmen modern coğrafi görüşü yansıtan ders kitaplarının yayınlanması sağlanmış, büyük kısmı bugün de kullanılan başarılı bir coğrafya terimleri listesi hazırlanmış, okul coğrafyası müfredatında modern coğrafyaya göre gerekli değişiklikler yapılmış, Türkiye coğrafyasına önem verilmesi temin edilmiş ve bu arada, tedrisattaki karışıklığa ve tutarsızlıklara bir son verebilmek üzere Türkiye'nin coğrafi bölgeleri tespit edilmiştir. Kongreden sonra Türk Coğrafya Kurumu'nun kurulması ile Türkiye'de bilimsel coğrafya çalışmalarının hızlanması ve koordinasyonu sağlandığı gibi, o tarihe kadar araştırma sonuçlarının memlekete ve bütün dünyaya tanıtıldığı bilimsel bir coğrafya dergisinin olmayışı gibi çok mühim bir engel aşılmıştır. Gerçekten de Türkiye'de bilimsel coğrafya yayınlarının tarihçesi araştırılırsa, kurumun ve Türk Coğrafya Dergisi'nin ne kadar büyük bir boşluğu doldurduğu ve Türk coğrafyasının gelişmesinde ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Dolayısıyla Birinci Coğrafya Kongresi bilimsel bakımdan üstün bir başarı ve Türk coğrafyasının evriminde belki en önemli dönüm noktası sayılması gerekir (Erinç 1973: 22-24).

Yine coğrafyanın önemli isimlerinden biri olan S. Öngör, Türk Coğrafya Kurumu faaliyetlerini ve kısa süre sonra bu faaliyetlerin bitme noktasına geldiği yılları şöyle değerlendirmektedir: Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu gibi Atatürk tarafından kurulmayan ve ekonomik anlamda kuruluşun itibaren sıkıntılar içinde olan Türk Coğrafya Kurumu, bütün elverişsiz koşullar içinde bile *küçümsenmeyecek* işler yapmıştır. 1942 yılında ilk sayısını yayımladığı *Türk Coğrafya Dergisi* önceleri oldukça düzenli yayımlanabilmiş, aynı zamanda her yıl, yalnız Ankara ve İstanbul'da değil, Türkiye'nin çeşitli yörelerinde *coğrafya haftaları* düzenleyebilmiştir. Bu dergide yetkili kalemler tarafından, Türkiye coğrafyasına ilişkin konulara değinen araştırmalara yer verilmiş, haftalarda ise, çeşitli konular üzerinde tartışmalı bilimsel konferanslar yapılmıştır. Böylece, etkinliği giderek azalmak üzere 70'li yılların başlarına kadar gelinmiştir. Bu tarihten itibaren ekonomik sıkıntılar çok büyümüş, haftaların düzenlenmesi ve derginin yayımlanması artık gerçekleştirilmeyecek kadar ağırlaşmıştır (Öngör 1987: 208-210).

Bu dönemi de içine almak üzere sonraki yıllarda Türk coğrafyasında meydana gelen gelişmeleri A. Koçman bir yazısında şöyle ifade etmektedir: İstanbul ve Ankara coğrafya bölümlerinin öğretim üyeleri çağdaş coğrafya ilke ve metotlarına göre öğretim ve araştırma alanlarında yoğun bir çalışmaya girişmişlerdir. Bu bölümlerde eğitim-öğretim her biri dersler topluluğu şeklindeki "sertifika veya kürsü" sistemine dayanıyordu (Fiziki Coğrafya, Mevzii Coğrafya, Umumi Coğrafya, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Sertifikası ve Kürsüsü gibi). Türk Coğrafya Kurumu'nun bilimsel yayın organı olan Türk Coğrafya Dergisi'nden başka her iki bölüm de dergi çıkarmağa başlamış, ders kitapları ile birlikte bölüm elemanlarınca hazırlanan doktora ve doçentlik tezleri basılmıştır. Dönemin sonuna doğru, önce Erzurum'da Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde (1974), daha sonra İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi bünyesinde (1979) birer coğrafya bölümü kurulmuş ve böylece Türkiye'de coğrafya bölümlerinin sayısı dörde yükselmiştir. Her iki yeni bölüm, yurt içinde ve yurt dışında yetiştirilmiş, sayıları az yeni elemanların oluşturduğu dar kadrolarla öğretim faaliyetlerine başlamıştır (Koçman 1999: 8).

Türk coğrafyasının gelişimini ele alan Asaf Koçman ve İlhan Kayan, Sırrı Erinç'i takip ederek 1941'i izleyen yılları *Türk coğrafyasının yükselişi* dönemi olarak nitelendirmektedir. Hatta Erinç ilgili kitabını 1973 yılında yazdığı için dönem sonunu bu tarihte bitirirken, sonraki başka bir çalışmasında bu süreyi uzatarak 1981'e getirmiş ve

Koçman ve Kayan da aynı yılı esas almıştır. Tarafımızdan yapılan tasnifte de aynı şekilde 1941 yılını takip eden dönem (1981 yılına kadar) Türk coğrafyasının yükselişi olarak kabul edilse de, aslında bu dönem 1960'lı yıllara kadar gerçek anlamda bir yükselişi ifade etmektedir. Çünkü aşağıda verilen ve yayın faaliyetlerinin salt rakamlarla yapılan değerlendirmesi, 1960'lardan sonra bir yavaşlama eğilimini göstermektedir. Gerçekten de 1938-1960 arasında bir yılda ortalama 7,7 kitap ve 58,5 makale düşerken, 1961-1980 arasında coğrafyacı sayısındaki önemli orandaki artışa rağmen bu dönemde bir yıla düşen kitap 12,8 ve makale de ancak 61,2'ye yükselmiştir.

Buraya kadar verilen coğrafya bölümleri ve coğrafyacıların genel durumundan sonra, hazırlanan çalışmalar hakkında bazı değerlendirmeler yapılırsa şunları söylemek mümkündür: Öncelikle yurt içindeki yayınlara bakılırsa, bu dönemde (hem 1933-1941 hem de 1942-1973 dönemi) İstanbul coğrafya bölümü öğretim üyelerinin, iyi bir öğretimin temeli olan üniversite ders kitaplarını biran önce çıkarmak gayretinde buldukları dikkati çeker. Buna karşılık Ankara coğrafya bölümü mensuplarının bu dönemde, İstanbul'daki meslektaşlarından farklı bir yol tutarak ders kitapları üzerinde durmadıkları, daha çok muhtelif sistematik konularla ilgili araştırmalara önem verdikleri dikkati çeker (Erinç 1973: 24-25 ve 32-35). Erinç tarafından yıllar önce yapılan bu tespit, sonraki yıllarda da devam ederek günümüze kadar gelmiş görünmektedir. Hatta bu tespiti biraz daha genişleterek genel anlamda hazırlanan kitap sayısı bakımından İstanbul üstünlüğünün olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü aşağıda görüldüğü gibi, bu dönemde İstanbul coğrafya bölümündeki akademisyenlerin hazırladıkları kitapların Ankara coğrafya bölümündeki akademisyenlerin yazdıkları kitaplardan daha fazla olduğu hemen dikkati çekmektedir.

H. Tunçel ve diğerleri tarafından hazırlanan *Türkiye Coğrafya Bibliyografyası* isimli çalışmaya göre Türkiye coğrafya yayınlarına bakıldığında bu dönemde yerli-yabancı akademisyen coğrafyacı ve amatör araştırmacılar tarafından toplam 170 kitap ve 1287 makale yayınlanmıştır. Yıllara göre duruma bakıldığında, en az 3 ve en fazla 14 kitabın çıktığı bu dönemde en az 39 makale ve en fazla 109 makale yayınlanmıştır. Bir yıla ortalama 7,7 kitap ve 58,5 makalenin düştüğü bu dönemde, akademisyen coğrafyacı sayısı ile karşılaştırıldığında eser sayısı bakımından oldukça iyi bir seviye yakalanmıştır.

Tablo 3: 1941-80 döneminde Türkiye’de yıllara göre coğrafya eser sayıları

Yıllar	Kitap	Makale
1941	8	41
1942	7	47
1943	8	60
1944	6	87
1945	6	57
1946	5	44
1947	9	48
1948	7	70
1949	8	39
1950	5	61
1951	3	75
1952	3	39
1953	3	40
1954	5	61
1955	6	109
1956	3	61
1957	9	73
1958	13	42
1959	9	74
1960	14	47
1961	13	70
1962	12	41
1963	10	65
1964	10	92
1965	10	30
1966	2	67
1967	12	42
1968	10	68
1969	22	50
1970	12	61
1971	11	80
1972	11	56
1973	15	94
1974	7	49
1975	15	51
1976	16	41
1977	13	78
1978	13	40
1979	21	17
1980	9	72
Toplam/Ortalama	381/9,7	2339/59,9

Tablo 4: Türkiye’de 1941-1980 yılları arasında coğrafya bölümlerinde görev yapan coğrafyacılar ve eser sayıları.⁴

	Müellif	Kitap	Makale	Ortak Kitap	Ortak Makale	İlk yayın	Son yayın
1.	Akkan, E.	6	27	-	7	1961	2004
2.	Akkuş, A.	6	15	-	-	1980	2005
3.	Ardos, M.	12	25	1	-	1968	1997
4.	Atalay, İ.	50	70	4	7	1972	2005
5.	Bener, M.	1	1	-	-	1967	1974
6.	Bilgin, T.	13	23	1	1	1957	1990
7.	Biricik, A.S.	2	40	1	5	1970	2005
8.	Denker, B. T.	3	17	-	-	1960	1984
9.	Doğanay, H.	29	64	2	12	1978	2005
10.	Dönmez, Y.	13	24	-	1	1961	1998
11.	Elibüyük, M.	2	12	1	1	1986	2003
12.	Emiroğlu, M.	4	69	-	-	1954	1991
13.	Erer, S.	3	2	-	-	1976	1990
14.	Erol, O.	10	104	1	19	1951	2003
15.	Göney, S.	11	16	-	-	1964	2004
16.	Gözenç, S.	12	10	4	2	1964	1999
17.	Güney, E.	37	99	2	-	1973	2005
18.	Hoşgören, M. Y.	14	10	1	1	1973	2004
19.	İnandık, H.	10	32	-	-	1951	1971
20.	İnandık, O. C.	-	3	-	1	1980	1986
21.	Kalelioğlu, E.	-	11	-	-	1964	1997
22.	Kara, H.	-	17	-	-	1975	1997
23.	Karaboran, H.	-	37	-	-	1976	1996
24.	Karabulut, Y.	2	19	-	1	1971	2000
25.	Kayan, İ.	-	36	-	8	1971	2005
26.	Koçman, A.	3	26	2	9	1980	2004
27.	Korkut, C.	7	2	-	-	1954	2004
28.	Köksal, A.	6	23	-	1	1961	2005
29.	Kurter, A.	4	31	-	7	1957	1996
30.	Mater, B.	6	12	-	14	1973	2002
31.	Nişancı, A.	3	23	-	1	1973	2003
32.	Öngör, O. S.	12	19	-	-	1948	1980
33.	Özgüç, N.	6	15	2	2	1977	2005
34.	Saraçoğlu, H.	6	2	-	-	1956	1990
35.	Sergün, Ü.	2	14	-	-	1973	1996
36.	Sözer, A. N.	4	24	-	1	1961	1996
37.	Sungur, K. A.	3	17	-	2	1970	2003
38.	Sür, A.	3	8	2	2	1961	2002
39.	Sür, Ö.	11	15	-	1	1961	2002
40.	Şahin, C.	15	22	2	6	1977	2005
41.	Şen, E.	-	5	-	1	1975	2003
42.	Tandoğan, A.	3	12	-	-	1968	1998
43.	Tarkan, M. T.	6	10	-	-	1970	1976
44.	Trak, S. T.	12	23	-	-	1939	1973
45.	Tuncel, M.	1	83	1	5	1961	2005
46.	Tunçdilek, N.	13	47	2	-	1951	1994
47.	Tümertekin, E.	27	102	8	8	1950	2005
48.	Yücel, T.	3	36	-	-	1945	1995
	Toplam	396	1354	37	126		

⁴ Bu tabloda isimler alfabetik olarak sıralanmış olup İstanbul, Ankara, Erzurum ve İzmir coğrafya bölümlerinin öğretim üyeleri bulunmaktadır.

1941 yılından 1980 yılına kadar Ankara ve İstanbul coğrafya bölümlerinde göreve başlamış, fakat çeşitli nedenlerden dolayı kısa süre hizmet yaptığından birkaç makale yayınlamış isimler buraya dahil edilmemiştir. Ankara'da W. J. Mc Callien, H. Özçörekçi, B. Cengiz, R. Tunay, A. Akdoğan (Gümüüşü 1996: 176) ve İstanbul'da B. Beret (Erinç 1973: 37) gibi isimler bunlara örnektir. Bahsi geçenler dışında bu dönemi temsil eden akademisyen coğrafyacıların sayısı 48'dir ve bu dönemde 433 kitap ve 1480 makale üretmişlerdir. Şu halde müellif sayısının 48 olduğu düşünülürse, bir müellife ortalama 9,0 (öncekiler 10,3) kitap ve 30,8 (öncekiler 46,6) makale düşmektedir. Bu ortalamalar yukarıda belirtilen toplam coğrafyacıların değeriyle karşılaştırılırsa kitap ve makale ortalamasının düşüklüğü dikkati çeker.

Bu dönemde uzun süre Türkiye'de hizmet veren iki bölüme, yeni açılan iki bölüm daha ilave olmuştur. Böylece yukarıdaki tabloda yer alan isimlerin büyük kısmı bu bölümlerde görev yaparken, birkaç tanesi coğrafya dışında başka bölümlerde kendilerine yer bulabilmişlerdir. 1940-1981 döneminde göreve başlayan ve bu yılları temsil eden bütün coğrafyacıların sayısı 48'dir. Bu isimlerin büyük kısmı bahsi geçen yıllarda coğrafya bölümlerinde görev yapmışlar ve sonradan gelenler ile en önemli ayrımları 1980 yılına kadar ilk yayınlarını yapmış olmalarıdır (tek istisna M. Elibüyük'tür). Elbette bu dönem içinde görevden ayrılan veya başlayan başka isimler de bulunmaktadır ama sonraki yıllarda eser verdiklerinden buraya alınmamışlardır.

Konuya eser sayısı bakımından yaklaşıldığında İ. Atalay, H. Doğanay, E. Güney ve E. Tümertekin isimlerinin hemen dikkati çekecek kadar fazla kitapları olduğu; E. Kalelioğlu, H. Kara, İ. Kayan, E. Şen, H. Karaboran ve O. Ç. İnandık'ın ise hiç kitap hazırlamadıkları hemen dikkati çekmektedir. M. Ardos, T. Bilgin, Y. Dönmez, O. Erol, S. Göney, S. Gözenç, Y. Hoşgören, H. İnandık, S. Öngör, Ö. Sür, C. Şahin, S. Trak ve N. Tunçdilek gibi isimlerin ise 10 ve daha fazla kitap yayınladıkları belirtilmelidir. Bu dönem coğrafyacıları arasında olan ve doktora derecesi bulunmayan O. Sami Öngör (1915-1996) burada üzerinde ayrıca durulması gereken bir isimdir. Gerçekten de Öngör kitapları ve yayınladığı makaleler ile coğrafya camiasına önemli katkılar yapmıştır. Bu kitapların bir kısmı bu dönem sonrasında yayınlanmış olsa da, bazıları ilk defa basılan önemli çalışmalardır. Bunlar içerisinde özellikle S. Öngör'ün 943 sayfa hacmindeki *Coğrafya Sözlüğü* Türkiye'de ilk defa hazırlanmış olup akademisyen coğrafyacılar arasında daha eski ve tecrübeli isimler varken 1959 yılında Öngör'ün bu eseri bastırması dikkati çekmektedir. Bu sözlükten daha önce 1957 yılında ortaokul öğretmeni O. Ş. Yalçın tarafından İstanbul'da (Arkin Kitabevi) yayınlanmış 376 sayfa hacimli *Ansiklopedik Coğrafya Sözlüğü* isimli başka bir eser daha varsa da, bu eser pek kullanılmamış ve amatör bir araştırmacı sözlüğünden öteye geçememiştir.

Bu dönemde yayınlanan kitaplar arasında bulunan eserlerin hem sayı hem de çeşitlilik bakımından önceki döneme göre oldukça belirgin bir artış kaydettiği hemen dikkati çeker. Gerçekten de bu eserlere bakıldığında, birçok sahada ilk eserlerin yayınlanması yanında, daha önce veya bu dönemde çıkan bazı kitapların ikinci ve üçüncü baskılarının hazırlandığı ve daha önce çıkan bazı konulara ait kitapların başka isimler tarafından alternatiflerinin basıldığını görmek mümkündür. Buna rağmen, çeviri kitapların azlığı dikkati çeken bir husustur. Ayrıca sadece bu dönemde değil, 1915 yılından beri coğrafya araştırma yöntemleri konusunda hiçbir kitabın hazırlanmaması önemli bir eksikliklerdir.

Kitaplardan sonra, bilimsel araştırmaların okuyucu ve kamuoyuna duyurulduğu vazgeçilmez önemdeki araçlar olan *bilimsel dergilere* bakıldığında şunlar söylenebilir: Türk coğrafyasının hemen her sahasında önemli bir aşamayı teşkil eden I. Türk Coğrafya Kongresi'nde alınan "Türk Coğrafya Kurumu'nun kurulması" kararı ve hemen kısa sürede, 1942 yılında bu kurumun yayın organı olarak çıkmaya başlayan *Türk Coğrafya Dergisi*'nin, bu anlamda ilk sırayı aldığı gözden kaçmaz. Gerçekten de Türk Tarih Kurumu'nun çıkardığı *Bulleten Dergisi*'nin bile 1937 yılında yayına başladığı düşünülürse coğrafyacıların dönemin şartlarına göre oldukça hızlı hareket ettikleri ve önemli bir başarı elde ettikleri söylenebilir. İkinci coğrafya dergisi 1951 yılında İstanbul coğrafya bölümünde çıkmaya başlamış ve kısa bir süre sonra da bu bölümün İngilizce, Almanca ve Fransızca yayın yapan coğrafya dergisi de 1954 yılında yayın hayatına başlamıştır. 1935 yılından beri Ankara'da coğrafya bölümü

bulunmasına rağmen, burada bir ihtisas dergisinin yayınlanması için 1966 yılına kadar beklemek gerekmiştir. İstanbul Üniversitesi coğrafya bölümünde 1954 yılında yayına başlayan *Rewiev* dergisi Türk coğrafyasının -devamı getirilemeyen- gerçek bir başarı ve yükseliş hamlesine işaret etmektedir. Çünkü bugün bile ülkemizde basılan ve tamamı yabancı dillerde olan bir coğrafya dergisi ne yazık ki bulunmamaktadır. Bu dergi, coğrafyacılarımızın o dönemde dünya ile barışık bir şekilde üst seviyede yazılar kaleme aldıklarını ve özgüven sahibi olduklarını gösterdiği gibi dergi yayıncılığının o dönemdeki durumunu da açıkça göz önüne sermektedir.

Yurt içindeki dergilerden sonra yurtdışındaki yayınlara bakılırsa şunlar söylenebilir: SCI, SSCI ve AHCI kapsamındaki dergilerde ilk yayının 1949 yılında yapıldığına (Yavan 2005: 27-57) bakılırsa, bunun bir anlamda modern Türk coğrafyasının -zayıf kalsa da- dünya coğrafya camiasına biz de varız seslenişine benzetilebilir. Ve tabii ki modern coğrafya Türkiye’de yeni kurulduğundan olacak, hem yayın tarihi gecikmiş hem de ilk makale yurtdışından bir coğrafyacıya ait bir yöntemin Türkiye’ye uyarlanması şeklinde yapılmıştır. Bahsedilen çalışmada S. Erinç, Thornthwaite tasnifine göre Türkiye’nin iklimini ele almıştır. Bu dönemde yapılan yayınlara bakıldığında toplamda beş yayın ve bunların dört tanesinde S. Erinç (biri N. Tunçdilek ile) bir tanesinde de E. Tümertekin imzası bulunmaktadır. 1980 yılına kadar yurtdışındaki bu dergilerde toplamda sadece dört yayının yapılması önceki dönemde yapılan performansla göre açıkça bir gerilemeyi göstermektedir. Bunların da sadece iki isim, E. Tümertekin ve O. Erol tarafından yapılması, 1980 yılına kadar yaklaşık 50 tane akademisyen coğrafyacının yetiştiği gerçeği dikkate alınırsa üzerinde düşünülmesi gereken ciddi bir sorundur.

Tablo 5: Türkiye’de 1980 yılına kadar yayınlanan coğrafya meslek dergileri.

Kurumun Adı	Derginin Adı	İlk sayı
Türk Coğrafya Kurumu	Türk Coğrafya Dergisi	1942
İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü.	İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü Dergisi	1951
İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü	Review	1954
Ankara Üniv. DTCF Coğrafya Enstitüsü	Coğrafya Araştırmaları Dergisi	1966

Bu dönemde daha önceki yıllarda yayın hayatına başlayan coğrafya meslek dergilerine sadece Ankara’daki coğrafya bölümü tarafından yayınlanan “Coğrafya Araştırmaları Dergisi” ilave olmuştur. Böylece yurt içinde İngilizce yayınlanan bir dergi varlığını devam ettirirken, Türkçe yayınlanan üçüncü coğrafya dergisi ile coğrafyacıların hazırladıkları çalışmaların yayınlanabileceği dergi sayısında bir artış kaydedilmiştir. Fakat yapılan çalışma sayılarındaki artış bahsedilen dört dergiyi rahatlıkla devam ettirecek nitelikte olmadığından, diğer etkenlerle birlikte bu dönem dergi yayıncılığında bazı sıkıntıların ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim 1941-60 döneminde toplam 1175 makale yayınlanmışken, 1961-80 döneminde bu rakam gerileyerek 1164’e inmiştir.

Bu dönemde yayın hayatında olan toplam dört dergiden, öncelikle *Türk Coğrafya Dergisi* ve *Rewiev* dergilerinin sıkıntılı bir döneme girdiği dikkati çeker. Türk coğrafyasının içindeki sıkıntılara Türk Coğrafya Kurumu’nun ekonomik problemleri eklenince, Türk Coğrafya Dergisi’nin yayını zora girmiştir. 1974 yılında 26. sayısını çıkaran dergi uzun bir suskun dönem yaşayarak sonraki sayısını ancak 1992 yılında tekrar yayın hayatına sokabilmiştir ki, günümüzde (2011) bu dergi 57. sayıya ulaşmıştır. Benzer problemler yüzünden *Review* dergisi de 1980 yılında 17. sayıdan sonra, bir süre ara vermiş ve ancak 1986-87 yılında yeniden yayına başlayabilmiştir. Ama gelinen şartlarda daha fazla yayın şansı olmayan bu dergi ne yazık ki bir süre sonra (5. sayı 1999 yılında çıkmıştır) tamamen yayından kalkmıştır.

1966 yılında yayına başlayan Ankara coğrafya bölümünün *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, diğerlerine benzer bir gelişim ile 1996 yılında 12. ve son sayısını yayınlamıştır. Ele alınan dönem dışında kalmakla birlikte, 1983 yılında *Ege Coğrafya Dergisi* adı ile bilimsel araştırmalarını yayınlama imkanı bulan İzmir coğrafya bölümü, ne yazık ki 2009 yılındaki 18. ciltten beri bahsedilen dergiyi yayınlamamaktadır. Erzurum’da benzer bir girişim ile 1995 yılında *Doğu Coğrafya Dergisi* adı ile bilimsel araştırmalarını yayınlama şansına kavuşmuş olup kesintiye uğramayan bu derginin son sayısı 2011 yılında cilt 16 ve sayı 25’e ulaşmıştır.

Bu dönemde başlayan dergi yayıncılığındaki sıkıntılar, sonraki yılları da etkileyerek dergilerde yayına son verme, değişme ve kesintilere sebep olmuştur ki, bugün en eski coğrafya dergisi olan *Türk Coğrafya Dergisi* bile aynı kaderi yaşamıştır. Nitekim, her yıl bir sayı çıksa dahi 70. sayıda olması gereken bu derginin, II. Dünya Savaşı'nın zor yıllarında bile çıkmasına rağmen sonraki dönemde yayına ara vermesini açıklamak mümkün değildir.

Bu dönemde dörde çıkan coğrafya bölümlerinde yapılan faaliyetlerden biri olan *akademisyen yetiştirme* işi, oldukça yavaş kalmış (Erzurum bu açıdan istisnadır) ve bize göre bugün Türk coğrafyasının en önemli çıkmazlarından olan *nicelik sorununun* temelleri bu dönemde atılmıştır. Elbette yukarıda belirtildiği gibi Türk coğrafyasında önemli bir *nitelik sorunu* vardır ama günümüz şartlarında nicelik sorunu da en az onun kadar önemli bir hale gelmiştir. Bu ve diğer bütün sorunların çözümü de hem nitelik hem de nicelik açısından üst seviyede elemanlar yetiştirmekten geçmektedir. Türk coğrafyası adına, yukarıda verilen rakamsal veriler olmaksızın, kendi gözlem ve tespitleri doğrultusunda düşüncelerini dile getiren coğrafyacıların hepsinin ifade ettiği bir gerçek vardır: “*Türk coğrafyasının nitelik açısından kayba uğradığı ve günümüzde dahi bununla ilgili veya ilgisiz birçok probleminin var olduğu*”. Bu bağlamdaki düşüncelerini ifade edenler Erinç başta olmak üzere Koçman, Kayan, Şahin, Kaya ve Gümüşçü vb. gibi isimler olup konu aşağıdaki şekillerde ifade edilmiştir.

S. Erinç'in 1973 yılında yazdığı ve Türk coğrafya çalışmalarını tahlil ettiği kitabın sonuç kısmında ifade ettiği tespiti ilginçtir. Erinç, Türk coğrafyasının adeta yoktan başlayarak Cumhuriyet döneminde inanılmayacak derecede büyük gelişme gösterdiğini belirttiikten sonra, bu gelişmenin coğrafya biliminin bütün ihtisas dallarında aynı ölçüde olmadığını vurgulamaktadır. Yine Erinç'e göre Türkiye'de en fazla ilerleyen ihtisas dalları fiziki coğrafya, özellikle jeomorfoloji ve klimatoloji olurken, beşeri ve iktisadi coğrafya geride kalmıştır. Fakat hala beşeri ve iktisadi coğrafyanın bazı sahalarında, özellikle tarihi coğrafya konusunda çok geri kaldığımızı, coğrafyanın esas mevzuu ve kalesi olan mevzii coğrafyanın da bazı analitik coğrafya dallarındaki süratli gelişmeye ayak uydurmadığını kaydetmek gerekir (Erinç 1973: 60).

S. Erinç'e göre bilimsel Türk coğrafyasının kuruluşu ve yükselişi evresinin (1933-1982) sonlarına doğru Atatürk Üniversitesi'nde bir coğrafya bölümünün açılmasıyla (1974) üniversite düzeyinde eğitim ve araştırma yapacak birimlerin sayısının üçe çıkması sevindirici bir olaydır. Öte yandan aynı yıllar, donanım ve araştırma için gerekli tahsisatın giderek yetersiz hale geldiği, hatta Türk Tarih Kurumu'ndan farklı olarak güvenli bir gelir kaynağı olmayan Türk Coğrafya Kurumu'nun devlet bütçesinden hiçbir yardım alamadığı ve bu yüzden Uluslar arası Coğrafya Birliği'ne (IGU) üyelik aidatını bile bazı yıllar ödeyemez hale düştüğü, gene parasal imkansızlıklar dolayısıyla yayın ve araştırma yapmanın, kitap ve periyodik getirtmenin çok güçleştiği, hatta sona erdi denecek kadar azaldığı bir dönem olmuştur. Bu olumsuz faktörlere bağlı olarak, bahsedilen evrenin başlangıcını ve ortalarını karakterize eden mutlu yükseliş eğrisi, bazı münferit çabalara ve başarılı çalışmalara rağmen giderek hızlanan bir inişe geçmiştir (Erinç 1997: 53).

1999 yılındaki bir yazı, Türk coğrafyasındaki sorunların ciddiyetini ve aradan geçen uzun yıllara rağmen problemlerin halen çözülemediğini kanıtlamaktadır: “Özellikle 10-15 yılda yapılan araştırma ve yayınların büyük bir kısmı nitelsiz, daha önce yapılmış çalışmaların tekrarı şeklinde olup coğrafi araştırma ilke ve metotlarının tam anlamıyla uygulanmadığı düşük kalite ve niteliktedir” (Koçman, 1999: 10). Aslına bakılırsa A. Koçman'ın ifade ettiği şekildeki düşünceler bu yıllarda ortaya çıkmış bir durum da değildir. İkinci baskısını 1969 yılında yapan *Nüfus ve Yerleşme* isimli eserinde Ali Tanoğlu, coğrafya biliminin içine düştüğü sıkıntının sebepleri arasında “ne yaptıklarını bilmeyen bazı coğrafyacıların payının büyük” (Tanoğlu 1969: 5) olduğuna değinerek aynı konuya vurgu yapmaktadır. İ. Kayan 2000 yılında yayınladığı bir çalışmasında; ülkemiz coğrafya biliminde günümüzdeki en önemli sorunun kalite düşüklüğü ve gerekli olandan çok fazla coğrafyacıların olduğunu, bu yüzden coğrafyacıların kaliteli eserler hazırlayamadıkları ve sonuçta da bir varlık gösteremediklerini vurgulamaktadır (Kayan, 2000: 7-22).

Ülkemizde coğrafyanın içinde olduğu problemlerde, özellikle akademisyen coğrafyacıların yaptıkları çalışmalar ile yapmadıkları çalışmaların payının oldukça büyük olduğu belirtilmelidir. Bu konuda C. Şahin tarafından vurgulanan şu nokta gerçekten anlamlıdır: “Coğrafyanın ve coğrafyacıların bugünkü duruma düşmesinin sorumluları çoktur. Ama en başta gelen sorumlular üniversitelerdeki coğrafya hocaları yani bizleriz. Bunu kabul etmeden hiçbir yere varamayız” (Şahin, 2003: 14). Başka bir meslektaşımız İ. Kaya da yine coğrafya çalışmalarımızdaki bilimsel kalite sorununa değinmektedir. Türk coğrafyasındaki bilimsel metot hataları içinde, ülkemiz coğrafyacıların büyük oranda dünyayı takip etmemesinden kaynaklanan teorik bazda ve metodik anlamda eksiklik ve yanlışlarının varlığı da belirtilmelidir. Türk coğrafyasının sağlam teorik temelleri olduğunu söylemek oldukça güçtür. Ülkemizde hazırlanan birçok coğrafya çalışması bölgesel nitelikte olup, tasvire dayalıdır. Dolayısıyla Türk akademik coğrafyasının önemli epistemolojik, ontolojik ve metodolojik sorunları vardır (Kaya, 2005: 259). Mutluer ve Ölgün tarafından 2003 yılında yapılan bir çalışmada, Türkiye’de coğrafyanın güncel sorunları olarak belirlenen başlıklar şunlardır: Nitelikli yayın ve araştırma sorunu, yapısal sorunlar, nitelikli coğrafyacı sorunu, akademik yapılanma ve program sorunu, ders programları sorunu ile mesleki kimlik ve iş alanları sorunu şeklinde belirlenen (Mutluer-Ölgün, 2003: 416-423) bütün problemlerin kaynağı, bize göre nitelik kayıpları olup bunlar bir anda değil en başından itibaren ortaya çıkarak yavaş yavaş büyümüş sorunlardır.

Türk coğrafyasındaki bütün bu sorunlar, yeterince açık ve net bir şekilde ifade edilemediğinden, yapılan araştırmalardaki nitelik kayıpları ve uygulamadaki problemlere bağlı olarak, coğrafyanın ne olduğu ve hangi konuları incelediği, kamuoyunca iyi anlaşılammış ve doğru değerlendirilememiştir. Ayrıca ülkemizdeki akademisyen coğrafyacıların düşünce tarzları, yaptıkları niteliksiz çalışmalar ve hata kabul etmezlikleri, ülkemiz coğrafyasını iyice değil belirsizliğe ve karmaşaya sürüklemektedir ki, bu dönemde iyice yerleşen sorunlar büyüyerek günümüze kadar uzanmıştır. Ne yazık ki, Türk coğrafyası bu ve diğer bütün sebepler yüzünden, bütün çabalara ve iyi niyetli çalışanlara rağmen, hala uluslar arası arenada sesini duyuramamış, kendi iç dünyasının sınırlarını aşarak bir türlü dünya coğrafya bilimi içinde hak ettiği yerini alamamıştır (Gümüşçü-Balçoğulları 2006: 1-14).

Böyle bir manzaraya rağmen, Türkiye’de coğrafya tarihi ile ilgilenen ve bu bağlamda çeşitli yazılar kaleme alan bazı meslektaşlarımızın, tek tek bireyleri ele aldıkları yazılara bakıldığında, her bireyin “çok büyük işler başardığı”, “çok fazla ve kaliteli eserler hazırladığı” anlamına gelen ifadelerle sıkça rastlanmaktadır. Oysa yukarıda verilen istatistiklere ve yapılan genel değerlendirmelere bakıldığında gerçeğin hiçte öyle olmadığı artık iyice anlaşılmalıdır. Kanımızca, sadece kendi hocasının ardından yazı kaleme alan ve dolayısıyla *oldukça duygusal* ve bir çeşit *vefa hissi* ile girişilen bu yazılarda biraz abartılı davranılmaktadır. Bu yazıları kaleme alanlar genellikle hocanın öğrencisi olduğundan *Şeyh uçmaz müridi uçurur* sözünü doğrularcasına genellikle vefat eden veya emekli olan hocanın arkasından iyi şeyler söylemektedir.

Gerçeğin böyle değil de yukarıda ifade ettiğimiz gibi olduğunu, aşağıda verilen bir tespitten dolayı da olsa teyit etmek mümkündür. Burada Türk coğrafyasının durumunun en azından DTCF coğrafya bölümü için nasıl olduğu veya görüldüğünü, 2008 yılında Remzi Demir ve Doğan Atılğan tarafından hazırlanan ve *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Türkiye’de Beşeri Bilimlerin Yeniden İnşası Elli Portre* ismini taşıyan eserden takip etmek ilginç olacaktır. Gerçekten ilgi çekici bir çalışma olan bu eser, biz coğrafyacıların mutlak surette üzerinde durması ve düşünmesi gereken bir çalışmadır. Ankara Üniversitesi rektörü N. Aras tarafından kaleme alınan eserin sunusunda aynen; “Cumhuriyetin 85. yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültemizin gerçekleştirdiği “Cumhuriyet ve DTCF” konulu uluslararası sempozyum dolayısı ile hazırlanan ve Fakültemizin yetiştirdiği 50 bilim insanının hayat öyküsünü kaleme alarak onları araştırmacı ve meraklılarının hizmetine sunan bu eser” ifadeleri yer almaktadır. Buraya kadar herhangi bir sorun görünmese de, kitap içerisinde yer alan 50 portreden bir tanesinin bile coğrafyacı olmaması gerçekten çok düşündürücüdür. Çalışmayı yapan müellifler, isimler belirlenirken esas alınan ölçütü şu şekilde açıklamışlardır:

“Söz konusu bilgilerin isimleri belirlenirken, özellikle iki ölçüt temel alınmıştır: Bunlardan birincisi, ulusal veya uluslar arası düzeyde yapmış oldukları bilimsel araştırmalar ve yayınlarla beşeri bilimlerin herhangi bir alanına katkıda bulunmuş olmak ve ikincisi ise Türkiye'nin bilim hayatında kalıcı izler bırakmış olmaktadır” (Demir-Atılğan 2008: 11-12). Bu ölçütlere göre DTCF Coğrafya bölümündeki hiçbir coğrafyacının bahsedilen 50 portre içinde yer bulamaması, bize göre sadece adı geçen bölümün değil Türkiye'deki bütün coğrafyacıların sorumluluğu ve çözülmesi gereken önemli bir sorundur.

Aşağıda da görüleceği gibi, Türk coğrafya tarihinde önemli referans yıllarından biri olan YÖK düzenlemesinden sonra, ülkemizdeki coğrafya bölümlerinin sayıları -geçmişe göre- hızla artarak bugün 32'ye ulaşmıştır. Üniversitelerin web sayfalarına göre, Türkiye'de toplam 36'sı edebiyat, dil ve tarih-coğrafya, fen-edebiyat, insani bilimler ve edebiyat, insani ve sosyal bilimler fakültelerinde ve 29'u da Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümünde olmak üzere 65 coğrafya bölümü olması gerekirken, bunlardan sadece 24 coğrafya ve 8 coğrafya eğitimi olmak üzere toplam 32 coğrafya bölümü aktif durumdadır. Üstelik İstanbul ve Karabük Üniversitesi'nde uzaktan eğitim kapsamındaki iki coğrafya bölümü bu sayıya dahil değildir. Üç üniversitenin hem eğitim hem de fen-edebiyat fakültelerinde coğrafya bölümü veya anabilim dalı olduğuna göre şu anda sadece 29 üniversitede coğrafya eğitimi yapılmaktadır. 2011 yılında toplam 165 üniversite olduğuna göre, üniversitelerin % 19,3'ünde coğrafya bölümü var demektir. Bugün itibarıyla toplam 32 coğrafya bölümünde (2011 yılı rakamlarına göre toplam 180 öğretim elemanı coğrafya bölümlerinde ve 51 öğretim elemanı da coğrafya eğitimi bölümlerinde) görev yapan meslektaşlarımız, ne yazık ki yukarıda belirtilen coğrafya ile ilgili sorunlarla boğuşarak görevlerini yapmaya devam etmektedirler. Ülkemizde genel anlamda, özellikle de küçük şehirlerde (taşra üniversitelerinde) bilimsel ortam ve şartlardaki sorunlar, doğal olarak coğrafyayı da etkilemekte, coğrafyadaki diğer sorunlarla birleşince ortaya niteliksiz coğrafya eserleri çıkmaktadır. Çok iyi çalışan, okuyan, batıyı takip eden, uluslar arası arenada rüşünü ispatlamış coğrafyacılarımız da yok değildir ama ne yazık ki böyle olmayanlara göre sayıları oldukça azdır.

Sonuç

Buraya kadar görüldüğü üzere, Erinç ve diğerleri tarafından belirtilmesi de, uzun Osmanlı dönemi yıllarında üretilen coğrafya eserlerinin iki ayrı dönemde ele alınmaları temel bir zorunluluktur. Nitekim erken devirlerde özellikle Klasik İslam coğrafya eserlerinin tercümelere ve bunlara yapılan zeyiller şeklinde hazırlanan coğrafya eserleri, XVII. yüzyıldan itibaren batılı eserlerin çevirilerini yapmak şekline dönüşmüştür. İlk devirlerde Osmanlı'nın her alanda ileri bir seviyede olması sonucu batıyı küçük görme düşüncelerine rağmen, Piri Reis gibi, Emir Mehmed gibi müellifler batılı kaynaklardan faydalanmayı da ihmal etmemişlerdir. Osmanlı'nın genişlemesi, çevre ülkelerle temasların artmasının doğal bir sonucu olarak, Osmanlı coğrafya eser sayıları ve türleri giderek artış göstermesine rağmen, ne yazık ki yapılan çalışmaların içeriklerine bakıldığında Dünya çapında önemli olan ve literatüre büyük katkılar yapan eserlerin çok az olduğu görülecektir.

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı zihniyetin değişmeye başlaması ve her yönüyle yüzünü batıya çevirmesinin doğal bir sonucu olarak, coğrafya çalışmaları da büyük oranda batıdan etkilenmeye başlamıştır. Katip Çelebi tarafından açılan bu yol, sonraki yıllarda yaygınlaşarak kuvvetlenmiştir. Böyle bir eğilimin belirmesine rağmen, batıdaki gelişmelerin o dönemde düşünüldüğünden çok daha hızlı olması nedeniyle, -diğer birçok bilim dalındaki gibi- coğrafyada da batıdaki gelişim bir türlü yakalanamamıştır. Hem batıdaki gibi bilimsel bir ortamın yokluğu hem de medreselerde coğrafya biliminin yer bulamaması gibi içsel sebeplere batıdaki gelişmelerin hızı ilave edilince aradaki açığın sürekli büyümüş olduğu görülür.

"Modern Türk Coğrafyasının kuruluşu ve örgütlenmesi" olarak tanımlanan dönemde, Darülfünun'da coğrafya bölümünün kurulmasıyla, Türkiye'de coğrafya ilk defa kurumsal kimliğine kavuşmuştur. Başlangıçta hem yabancı coğrafyacılar hem de yurtdışında tahsil yapan Türk coğrafyacıların görev aldığı bu bölüm, yüzyılların açığını kapatmak

istercesine hızlı bir çalışma temposuna girmiştir. Fakat ülkenin içinde bulunduğu I. Dünya savaşının zor ve sıkıntılı yılları ile arkasından gelen ve daha zor yılları getiren Milli Mücadele döneminde bilimsel anlamda çok fazla katkı yapılamamıştır. Yayın sayılarının da gösterdiği gibi, bilimsel anlamda Cumhuriyet'in ilanından sonra biraz iyileşme görülmekteyse de, asıl iyileşme üniversite reformunun yapıldığı 1933 ve DTCF Coğrafya bölümünün kurulduğu 1935 yılından sonra dikkati çekmektedir.

Özellikle Tanzimat'tan sonra batıdaki modern bilimin ülkemize transferi konusunda uygulanan diğer politikalar yanında, tahsil için yurt dışına öğrenci gönderilmesi coğrafya bilimi için de söz konusu olsa da, gönderilen öğrencilerin sayıca azlığı ve oldukça geç tarihlerde gitmeleri önemli bir problem olmuştur. İlk gidenler arasındaki Faik Sabri Duran, Ali Macid Arda gibi isimler yanında, aynı şekilde yurt dışında öğrenim gören Hamid Sadi Selen, Cemal Arif Alagöz, Besim Darkot, İbrahim Hakkı Akyol, Reşat İzburak, Sırrı Erinç gibi coğrafyacılar batıdaki modern coğrafyanın ülkemize getirilmesinde büyük katkılar yapmışlar ve hemen her konuda öncü olmuşlardır.

Tıpkı Darülfünun'daki gibi, yabancı bir coğrafyacı ile yurt dışında tahsil yapmış genç Türk coğrafyacıları tarafından kurulan Türkiye'nin ikinci coğrafya bölümünün kurulmasıyla, hem ülkedeki akademisyen coğrafyacı hem de coğrafya eser sayıları ile kalitelerinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Bu gelişim Erinç'in dediği gibi "*devrim*" niteliğinde olmasa da, geçmiş yıllardan belirgin bir kopuşu açıkça kanıtlamaktadır. Ama yukarıda da belirtildiği gibi, bu dönemin sonunu oluşturan ve 1941 yılında gerçekleştirilen I. Türk Coğrafya Kongresi ile Türk coğrafyası yeni bir çehreye kavuşacak ve takip eden dönemin Türk coğrafyasına daha güvenle bakılmasını sağlayacaktır.

Elinizdeki çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için yayımlanan eserler nitelik açısından bir tahlile tabi tutulmayacaktır. Fakat yapılanların Türk coğrafya tarihindeki yeri ve önemini anlatılabilmek adına en azından birkaç tespit yapmak faydalı olacaktır: Öncelikle Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de coğrafya sahasında ilk-orta ve yüksek öğretim düzeylerindeki F. S. Duran tartışmasız önemli ve öncü bir isim olarak sonraki bütün coğrafyacıların yetişmesinde büyük katkılar yapmıştır.

İ. H. Akyol'un Fransızca'dan çevirdiği *Umumi Coğrafya* ve A. Macit Arda'nın Fransızca'dan çevirdiği *Avrupa Coğrafyası* gibi kitaplar Cumhuriyet döneminin ilk çeviri coğrafya kitapları karakterindedir. Belirtilen eserlere ek olarak A. Ardel'in *Umumi Coğrafya Dersleri Klimatoloji*, B. Darkot'un *Kartografya Dersleri*, H. S. Selen'in *Türkiye Coğrafyası ve İktisadi Coğrafya*, A. Tanoğlu'nun *Enerji Kaynakları* gibi kitaplar alanında ilk ve bugün bile hala faydalanılan eserlerdir. Ayrıca, E. Chaput'nun yalnız ve İ. H. Akyol ile birlikte hazırladığı kitaplar sadece coğrafya tarihimiz için değil jeoloji tarihimizde de ilk sayılabilecek çalışmalardır.

Bu dönemde belirtilmesi gereken bir husus da, 1928 yılındaki Latin harflerinin kabulünden sonraki coğrafya çalışmalarının büyük oranda önceki çalışmalardan sanki tamamen bağımsızmış gibi olan görüntüsüdür. Gerçekten de bu dönemde hazırlanan çalışmaların kaynaklarına bakıldığında 1928 öncesine ait çalışmalar yok denecek kadar az yer tutmaktadır. Hatta bu konuda N. Sakaoğlu tarih disiplini ile karşılaştırmalı bir şekilde aynen şu ifadeleri kullanır: "Cumhuriyet döneminde, Osmanlı tarihine yönelik çalışmalar, yayımlanan kitap ve makaleler bir kütüphaneyi dolduracak kadar çok; Osmanlı coğrafyasını genel çerçevesi ve ayrıntılarıyla açıklayan yayımlarsa hemen hiç yoktur. Söz gelişi, 1941'de toplanan I. Coğrafya Kongresi'nde, Osmanlı Devleti'nin coğrafyası üzerinde de çalışılması gerektiği konusunda herhangi bir görüş ya da öneri gündeme gelmemiştir" (Sakaoğlu, 2007: 13). Bu durumda, Duran gibi bir ismin Darülfünun'dan erken ayrılması ile yurt dışında eğitim yapan coğrafyacıların yöntem ve kaynaklarını hep yurt dışından seçmelerinin de büyük bir rolü olsa gerektir. 1915-1940 arasını kapsayan kuruluş döneminde bir coğrafya terimleri sözlüğü, bir coğrafya araştırma yöntemleri kitabının yokluğu yanında, yukarıda belirtilen yabancı dillerden kitap çevirisinin oldukça az olması üzerinde ayrıca durulması gereken bir konu olup geleceğin Türk coğrafyasının gidişi hakkında ipucu niteliğindedir.

A. Koçman, 1915-1933 dönemini, Türkiye'de modern coğrafyanın kurulması yolunda bir hazırlık dönemi olarak nitelendirirken, S. Erinç 1933-1941 dönemine "Türk

coğrafyasının kuruluş ve teşkilatlanması” adını vererek, bu dönemde Türkiye’de bir “*coğrafya devrimi*”nin yapıldığını ileri sürer. 1915 yılındaki kurumsallaşmadan önce, tamamen amatör araştırmacılar ile başka disiplinlere mensup bilim adamlarına bırakılan coğrafyanın durumu pek iç açıcı değildi. Kurumsallaşma ile eskiye göre hızlı bir gelişme eğrisi görülse ve hatta 1933 yılından itibaren kitap ve makale sayılarında belirgin bir artış olsa da, bu gelişimi Erinç’in dediği gibi “*devrim*” olarak nitelemek biraz iyimser bir tespit olur. Gerçekten de 1933-1941 arasındaki dönemde sadece 77 kitap ve 183 makale yayımlandığına bakılırsa, en azından bu nicel veriden devrimin çıkmayacağı ortadadır.

1941’den sonraki dönemde önceki yıllarda açılan (İstanbul ve Ankara’daki) iki coğrafya bölümünün biraz daha kurumsallaşması ve eleman artışları neticesinde hem öğretim hem de bilimsel araştırma alanında önemli aşamalar kaydedilmiştir. Özellikle Türk Coğrafya Kongresi’nden sonraki yıllarda hazırlanan araştırmalar, sonraki çalışmalar için ufuk açıcı nitelikte olmuşlardır. Gerçekten de yurt dışında tahsil görenek yurda gelen Türkler ve yabancı coğrafyacılar tarafından bu dönemde hazırlanan bütün çalışmalar, Türkiye’de bilimsel yöntemler ile hazırlanan ilk eserleri meydana getirmektedir. Dolayısıyla bütün bu çalışmaların hemen hiç birinin öncüsü bulunmadığından her anlamda ilk ve kaliteli araştırmalar durumuna gelmişlerdir. Eserler böyle olunca bahsedilen eser sahibi isimler de önceki dönem coğrafyacıları ile birlikte Türk coğrafyasındaki “*büyük coğrafyacılar*” niteliğini kazanmışlardır.

Bu dönemde yapılan yayınlar sayesinde Türkiye’de coğrafya yükseköğretimi ile ilk ve ortaöğretim coğrafya eğitimi için yeterince malzeme hazırlanmıştır. Ayrıca bahsedilen yayınlar sonraki coğrafya araştırmacıları için yol gösterici olmuş ve böylece sonraki yılların da Türk coğrafya eğitimi ve araştırmalarının yöntem ve çerçevesi belirlenmiştir. Bu dönemde ülkemizde 1974 yılına kadar sadece İstanbul ve Ankara’da bulunan iki bölüm mensupları tarafından yayınlanan ve kitap ve makalelere bakıldığında, Erinç’in de belirttiği üzere İstanbul coğrafya bölümünde bolca ders kitabı hazırlanırken Ankara’da aynı gayretin görülmediği dikkati çekmektedir.

YÖK’ün kurularak üniversitelere yeniden bir düzenlemenin yapıldığı yıla kadar olan dönemde Türkiye’deki coğrafya çalışmalarına bakılırsa, önceki dönemlere göre daha ileriye gidildiği hemen dikkati çekmektedir. Öncelikle uzun yıllar iki olan coğrafya bölümü sayısı dörde çıkmıştır ki, asıl büyük sıçrama YÖK düzenlemesinden on yıl sonra gerçekleşecektir. Bu dönemde bölümlerdeki coğrafyacı sayısının artışına bağlı olarak araştırma sayısı da artmış ve sonuçta coğrafya ihtisas dergilerinin sayısı ve yayınlanan makale sayısında önemli bir yükseliş yaşanmıştır. Gerçi araştırmalardaki kalite için aynı şeyleri söylemek mümkün olmasa da, bazı istisnalar da yok değildir.

Genel bir tablo çizmek adına yayın sayılarından hareketle bir değerlendirme yapılırsa, aşağıdaki rakamlar bize yeterli bilgiyi vermektedir. Bahsi geçen değerlendirmeler İhsanoğlu ve arkadaşları tarafından hazırlanan eser dikkate alınmadan, Tunçel ve arkadaşları tarafından hazırlanan coğrafya eserleri bibliyografyasından yapılacaktır. Bu çalışmanın farklı kriterleri ele alması ve bazı eksiklikleri bulunmasına rağmen, yine de Türk coğrafyasının durum ve yapısını anlamaya ve birçok gerçeği göstermeye yeterlidir. Bu amaçla; evvela Cumhuriyet döneminin, önceki döneme göre önemli bir gelişimi gösterdiği belirtilmelidir. Gerçekten de 1923 yılına kadar yapılan yayınların sayısı çok azdır. Cumhuriyet’in ilanından sonra yayın sayısında önemli bir artış görünmekte olup özellikle makale bazındaki artış 1941 yılından sonra sıçrama seviyesine çıkmaktadır. 1980 sonrasında da benzer artışlar yaşanmışsa da, bu dönemdeki coğrafyacı akademisyen sayısında önemli yükselişle birlikte, hemen her dönem yayın nitelik ve kalite düşüklüğü eleştirileri dikkati çekmektedir.

Tablo 6: Dönemlere göre toplam Türkiye coğrafya eser sayısı

Dönemler	Kitap	Ort.	Makale	Ort.
1915’e kadar	23	-	39	-
1915-1940	142	5,6	305	12,2
1941-1980	381	9,7	2339	59,9
1981-2005	567	23,6	4393	183,0
Toplam/ortalama	1113	12,3	7076	78,6

1981 yılında YÖK'ün kuruluşu ile başlayıp günümüze kadar süren son dönemde ise, gerçekleştirilen yeniden yapılanma; diğer bilim dallarında olduğu gibi coğrafyayı da, coğrafya öğretimi, coğrafya öğretmeni ve coğrafyacı yetiştirme açısından önemli derecede etkilemiştir. 1981'den beri; YÖK yasası ile yeni bir yapıya kavuşan üniversiteler, zamanla artan ve değişen ihtiyaçlara bağlı olarak 1992 yılında yeni bir aşama kaydetmiştir. Bu yılda Anadolu şehirlerinde yaygınlaşma eğilimine giren devlet üniversiteleri, hızla çoğalmış, diğer taraftan da vakıflara üniversite açma izni verilmesiyle, özel üniversiteler de kurulmuştur. Gerçi şu ana kadar sadece bir özel üniversitede coğrafya bölümü kurulabilmiştir ama devlet üniversitelerindeki bölüm sayısı, geçmişe göre oldukça hızlı bir şekilde artarak bugün 32'ye ulaşmıştır. 1998 yılında YÖK tarafından Eğitim Fakültelerinde yapılan yeni düzenleme ve değişiklikler ile coğrafya dışında sosyal bilgiler, sınıf öğretmenliği ve Türkçe öğretmenliği bölümlerinde de coğrafya derslerinin okutulması, yeni coğrafya bölümlerinin kuruluşunu gerektirmiştir. Bu artışla beraber coğrafyacılar, ister yüksek lisans, doktora ve isterse kitap-makale hazırlama hususunda, dönemi sembolize edercesine yeni konular ve yeni metodların arayışına girmişlerdir. Ama 2006 yılındaki son düzenlemeyle, Türkçe bölümlerinde okutulan coğrafya derslerinin tamamı, sınıf öğretmenliği bölümlerindeki coğrafya derslerinin de üçte biri kaldırılmıştır ki, bu değişiklik coğrafya için önemli bir darbe olmuştur. Ama diğer taraftan da bu değişiklik sonrası eğitim fakültelerinden ayrılan coğrafyacıların da katkısıyla, takip eden yıllarda da yeni coğrafya bölümleri açılmıştır.

1915 yılından günümüze kadar olan dönem dikkate alındığında, -bütün kriterlerden hareketle- özellikle 1960-2000 yıllarının Türk coğrafyasının büyük bir içe kapanma ve nitelik kayıpları dönemi olduğu dikkati çekmektedir. Dolayısıyla uluslar arası coğrafya dergilerindeki yayın sayılarında büyük bir gerileme ve hatta duraklama olduğu ve yurt dışında hemen hemen hiçbir kitap yayını yapılmadığı ve hatta uluslar arası coğrafya kongrelerine gidilerek Türkiye'nin temsil bile edilmediği ifade edilmelidir.

Hemen bütün coğrafyacılar tarafından kabul edilen nitelik sorunu doğrudan yayın performansını da etkilemiştir. Yurt dışındaki düşük performans, yurt içine de bir şekilde yansımıştır. Öncelikle coğrafyanın temel metodolojisini konu alan az sayıda kitabın hazırlanması (N. Özgüç, 1979 bu konuda tektir) ve bugün bile *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* isimli bir kitabın hazırlanmamasına bakılarak, bilimsel yayın anlamında henüz temel seviyede bulunduğu ortadadır. 1915-2005 döneminde hazırlanan makale ve kitap sayılarını akademisyen başına hesaplamasında olsun, bir yıla düşen ortalama eser sayısında olsun bu dönemde açık bir performans düşüklüğü dikkat çekicidir. Gerçekten de, bu dönemde bir yılda 12,3 kitap ve 78,6 makalenin hazırlandığına bakılırsa durumun vehamet seviyesine yakın olduğu dikkati çeker.

Neyse ki bu hazin gidiş, fazla sürmemiş özellikle internet kullanımının başladığı yıllardan itibaren hızlı bir iyileşme dönemine girilmiştir. Bir yandan hızla bölüm sayısı artarken diğer yandan da coğrafyacıların sayısında geçmişe göre hızlı bir yükseliş yaşanmıştır. Özellikle 2000 yılından sonra yurt dışı dergilerindeki yayımlar artmış, uluslar arası kongrelere katılım yükselmiş ve yurtiçindeki yayın ve sempozyumlara katılım dikkat çekici seviyelere ulaşmıştır. Bütün bu gelişmeler umut verici olsalar da, henüz hem araştırma sayısı hem de araştırma niteliği bakımından Batılı meslektaşlarımıza yetiştiğimizi söylemek için çok erkendir.

Kaynakça

- [Arda], A. Macid. 1932. "Paris Beynelmül Coğrafya Kongresi", Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, VIII/1, s. 67-82.
- [Duran], F. S. 1333. **Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisadi**, Kanaat Kitabevi, İstanbul.
- Ak, M. 2004. "Osmanlı Coğrafya Çalışmaları", TALİD, 2/4, s. 163-211.
- Akyol, İ. H. 1940. "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", Tanzimat I, s. 511-571, İstanbul.
- Akyol, İ. H. 1943a. "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya I: Mutlakiyet Devrinde Coğrafya", Türk Coğrafya Dergisi, S. 1, s. 3-15, Ankara.

- Akyol, İ. H. 1943b. “Son Yarım Asırda Türkiye’de Coğrafya II: Meşrutiyet Devrinde Coğrafya”, *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 2, s. 121-136, Ankara.
- Akyol, İ. H. 1943c. “Son Yarım Asırda Türkiye’de Coğrafya III: Cumhuriyet Devrinde Coğrafya”, *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 3, s. 247-276, Ankara.
- Akyol, İ. H. 1944. “Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernset Chaput”, *Türk Coğr. Derg.*, V-VI, s. 143-152, Ankara.
- Akyol, İ. H. 1951. **Umumi Coğrafya**, İÜ. Edb. Fak. Coğrafya Enstitüsü Neşriyatı, No: 13, İstanbul.
- Anonim (1941), *Birinci Coğrafya Kongresi, Maarif Vekaleti Yayınları*, Ankara.
- Arda, A. M. -İ. H. Akyol. 1937. **Umumi Coğrafya**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Arı, Y. 2003. “Amerika Birleşik Devletleri’nde Coğrafya Eğitimi Reformu: Türkiye İçin Dersler”, *TCK Coğrafya Kurultayı*, s. 140-147, Ankara.
- Arı, Y. 2005. “20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyası: Genel Bir Değerlendirme”, *20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi*, s. 3-19. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Arı, Y.-A. Köse. 2005. “İnsan-Çevre Etkileşimini Yorumlamada Yeni Bir Alternatif: Kültürel Coğrafya”, *Ulusal Coğrafya Kongresi*, s. 51-59.
- Bediz, D. 1966. “XIX. Asırda Türkiye’nin Coğrafya Sahasındaki Büyük Hamlesi ve Milletlerarası Bir Yarışmada Türk Başarısının 90. Yıl Dönümü”, *AÜ. DTCF. Coğrafya Araş. Dergisi*, 1, s. ...
- Bilgin, T. 1961. **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Faaliyeti (1950-1960)**, İst. Üniv. Edb. Fak. Coğ. Ens. Neşriyatı, İstanbul.
- De Martonne, E. 1942. **Coğrafyanın Tarihi İnkışafı ve İstikbali**, (Çev: V. Belgil), Aydınlık Basımevi, İstanbul.
- Demir, R.-D. Atılğan. 2008. **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Türkiye’de Beşeri Bilimlerin Yeniden İnşası, Elli Portre**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Demirci, A. 2005. “Globalleşen Dünyada Türkiye’deki Coğrafya Biliminin Amaç, Metot ve Araç-Gereç Olarak Kendini Sorgulaması: Coğrafya Eğitiminde Yapılması Gereken Reformlar”, *Ulusal Coğrafya Kongresi*, s. 141-149.
- Doğanay, H. 1992. **Coğrafyaya Giriş I**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Doğanay, H. 1995. “Cumhuriyetin 70. Yılında Atatürk Üniversitesi’nde Coğrafya Eğitimi ve Araştırmaları”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 1, s. 28-66.
- Doğanay, H. 2006. “Prof. Dr. Hayati Doğanay”, *Hayat Yolunda Anlam Arayışı*, Edt: A. Solak, Hegem Yay. s. 307-359, Ankara.
- Dölen, E. 2009. **Türkiye Üniversitesi Tarihi I, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Durgun, S. 2011. **Memalik-i Şahane’den Vatana**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Emiroğlu, M. 1980. “Danyal Bediz’in Yaşam Öyküsü”, *AÜ. DTCF. Coğrafya Araş. Derg.*, 9, s. 1-4.
- Erinç, S. 1973. **Elli Yılda Coğrafya**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 11, Ankara.
- Erinç, S. 1980. “Ord. Prof. Ahmet Ardel: Türk Coğrafyasına Katkıları”, *İÜ. Coğr. Ens. Derg.*, 23, s. 111-120.
- Erinç, S. 1997. “Coğrafya”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim*, s. 51-55. TÜBA Yayınları, Ankara.
- Erişti, B. 2007. “Yükseköğretim I: 1923-1980”, (Edt: M. Sağlam), **Türk Eğitim Tarihi**, s. 203-222, Anadolu Üniv. Yayınları, Eskişehir.
- Göney, S. 1985. “Yaş Haddinden Emekli Olması Münasebetiyle Hocamız Prof. Dr. İsmail Yalçınlar”, *İÜ. Edb. Fak. Coğrafya Dergisi*, S. 1, s. 1-14.
- Gümüşçü, O. 1996. “A.Ü.D.T.C.F. Coğrafya Bölümü Tarihçesi”, *AÜ. DTCF. Coğr. Araş. Derg.*, S. 12, s. 161-177.
- Gümüşçü, O. 2006. **Tarihi Coğrafya**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Gümüşçü, O. 2010. “Osmanlılarda Coğrafya Bilimi”, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji* (Editör: Yavut Unat), s. 593-646, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Gümüşçü, O.-A. Balcıoğulları. 2005. **Coğrafyaya Giriş**, Bilge Yayınevi, Ankara.

- Gümüşçü, Osman, "Atatürk Döneminde Türkiye'de Coğrafya", Yayınlanmamış makale.
- Gümüşçü, O.-A. Balcıoğulları. 2005. (Genişletilmiş 2. Baskı 2006). **Coğrafyaya Giriş**, Bilge Yayınevi, Ankara.
- Gümüşçü, O. 2012. **Coğrafyaya Davet**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Gümüşçü, O. "Türkiye'de Coğrafya Çalışmaları (1938-1960). Atatürk Kültür Merkezi'nde baskıda.
- Gümüşçü, O. "Türkiye'de Coğrafya Çalışmaları (1961-1980). Atatürk Kültür Merkezi'nde baskıda.
- Günay, Durmuş-A. Günay (2011), "1933'den Günümüze Türk Yükseköğretimindeki Niceliksel Gelişmeler", Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 1/1, s. 1-22.
- Gürsoy, C. R. 1975. "Cumhuriyetimizin 50. Yılında Coğrafya ve Türk Coğrafya Kurumu", Türk Coğrafya Dergisi, S. 26, s. 1-3.
- İhsanoğlu, E. 1998. "Eğitim ve Bilim", Edit. E. İhsanoğlu. **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I-II**. İRCİCA Yayınları. İstanbul.
- İhsanoğlu, E. 2010. **Darülfünun, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı I-II**, IRCICA Yayınları, İstanbul.
- İshakoğlu-Kadioğlu, S. 2004. "1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi", TALİD, 2/4, s. 471-491.
- İzgi, C.1997. **Osmanlı Medreselerinde İlim II**. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Kaya, İ. 2005. "Sosyal Teori ve Beşeri Coğrafya", Ulusal Coğrafya Kongresi, s. 257-266.
- Kayan, İ. 2000. "Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi, Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler", Ege Coğrafya Dergisi, 11, s. 7-22. İzmir.
- Koç, T. 2003. "Yüksek Öğretimde Coğrafya Eğitiminde Hedef ve Ölçek Eksiği", TCK Coğrafya Kurultayı, s. 92-95.
- Koçman, A. 1999. "Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları", Ege Coğrafya Dergisi, S. 10, s. 1-14. İzmir.
- Kramers, J. H. 1934. **İslam Medeniyeti Tarihinde Coğrafya ve Ticaret**, (Çev: Ö. R. Doğrul), Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul.
- Kreiser, K. 1999. "Batıdan Bilgi Transferinde Üç Örnek Bilim Dalı, Üç Yöntem: Zooloji, Kimya, Coğrafya", Osmanlı, 8, s. 631-636.
- Mutluer, M.-M. K. Ölgen. 2003. "Türkiye'de Coğrafyanın Güncel Sorunları ve Yeni Eğilimler", TCK Coğrafya Kurultayı, s. 415-427. Ankara.
- Öngör, S. 1987. **Geçen Yılları Düşündükçe**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Özçağlar, A. 2003. **Coğrafyaya Giriş**, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.
- Özgüç, N. 1979. **Beşeri Coğrafyada Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri**, İÜ. Coğrafya Ens. Yay. İstanbul.
- Özgüç, N.-E. Tümertekin. 2000. **Coğrafya Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar**. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Sakaoğlu, N. 2007. **20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası**, Denizbank Yayınları, İstanbul.
- Sanır, F. A. 2000. **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Şahin, C. 2003. **Coğrafyaya Giriş**. Gündüz Eğitim Yay. Ankara.
- Şahin, C. 2003. **Türkiye'de Coğrafya Öğretimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri**. Gündüz Eğitim Yay. Ankara.
- Tekeli, İ. 2010. **Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye'de Yükseköğretimin ve YÖK'ün Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ.-S. İlkin. 1993. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK Yayınları, Ankara.
- Trak, S. 1941. Türkiye Coğrafya Eserleri Genel Bibliyografyası, DTCF, Coğ. Ens. Neşriyatı, Ankara.
- Trak, S. 1941. **Türkiye Coğrafya Eserleri Genel Bibliyografyası**, DTCF, Coğ. Ens. Neşriyatı, Ankara.
- Tuncel, M. 1992. "Coğrafya Dolu Bir Hayat: Ord. Prof. Dr. Besim Darkot", Türk Coğr. Derg. 27, s. 1-14.

- Tunçel, H.-A. Yiğit, S. Çelikbağ. 2010. **Türkiye Coğrafya Bibliyografyası Kitaplar ve Makaleler**, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik.
- Tümertekin, E. 1971. “Türkiye’de Beşeri Coğrafyanın Gelişmesi”, Türkiye Coğ. ve Sos. Araş, s. 1-17. İÜ. Edeb. Fak. Yay., İstanbul.
- Tümertekin, E. 1980. “Türkiye Beşeri Coğrafyasında Ord. Prof. Ali Tanoğlu’nun Yeri”, İÜ. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 23, s. 97-107.
- Tümertekin, E. 1990. **Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache**. İÜ. Edeb. Fak. Yay. İstanbul.
- Tümertekin, E. 1994. **Ekonomik Coğrafya**, İÜ. Edeb. Fak. Yay. No: 2926. İstanbul.
- Tümertekin, E. 2001. “Beşeri Coğrafya”, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim ‘Sosyal Bilimler-II’, TÜBA Yayınları, Ankara.
- Tümertekin, E.-N. Özgüç. 1999. **Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma**, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Tümertekin, E.-N. Özgüç. 2002. **Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan**. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Tümertekin, E. 1971. “Türkiye’de Beşeri Coğrafyanın Gelişmesi”, Türkiye Coğ. ve Sos. Araş, s. 1-17. İÜ. Edeb. Fak. Yay., İstanbul.
- Tümertekin, E. 2001. “Beşeri Coğrafya”, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim ‘Sosyal Bilimler-II’, TÜBA Yayınları, Ankara.
- Türkay, C. 1958. **İstanbul Kütüphanelerinde Osmanlılar Devrine aid Türkçe-Arabca-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası**, Maarif Vekaleti, Bilim Eserleri Serisi, İstanbul.
- Türkay, C. 1959. **Osmanlı Türklerinde Coğrafya**, Maarif Basımevi, İstanbul.
- Yalçınlar, İ. 1993. “Profesör Cemal Arif Alagöz (1902-1991) Hayatı ve Mesleki Çalışmaları”, Türk Coğrafya Dergisi, S. 28, s. 1-16.
- Yavan, N. 2005. “SCI ve SSCI Bağlamında Türkiye’de Coğrafya Biliminin Uluslararası Yayın Performansının Karşılaştırmalı Analizi: 1945-2005”, Coğrafi Bilimler Dergisi, 3/1, s. 27-58.